

Arkeologi og kulturhistorie

Nr. 1-2014. 75 kr

Nytt fra fortiden

SPOR

Barnegrav
i heller på
Tustna

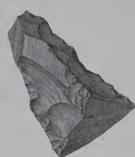
**Silkevester
og politikk**
i 1814

**Namdals-
spenne**
på British Museum

 NTNU
Vitenskapsmuseet

 **MUSEUMS-
FORLAGET**

TIDSTABELL

Eldre steinalder
10 000-4000 f.Kr.

Yngre steinalder
4000-1800 f.Kr.

Bronsealder
1800-500 f.Kr.

Førromersk jernalder
500-0 f.Kr.

Romersk jernalder
0-400 e.Kr.

Folkevandringstid
400-550 e.Kr.

Merovingertid
550-800 e.Kr.

Vikingtid
800-1000 e.Kr.

Middelalder
1000-1536 e.Kr.

Kjære leser

Etter hvert som vi beveger oss i vårt eget livsløp undres mange av oss over hvordan menneskene levde før. Å studere fortiden gir oss en forestilling om hvordan våre forfedre levde, bodde og – døde. Hvordan forholdt de seg til omgivelsenes utfordringer? I løpet av 1800- og 1900-tallet har arkeologene ikke bare foretatt spektakulære utgravninger, de har også, med bakgrunn i alle de gjenstander som i århundrer og årtusener har ligget skjult under overflaten, fortalt mange fascinerende historier som er knyttet til de enkelte funn. Etter konservatorenes og forskernes gjennomgang av dette materialet er det i siste instans utstillinger og publikasjoner som kan vise verden hvordan tingene var laget, hvordan de ble brukt og i hvilke sammenhenger. Gjenstander i seg selv er ikke «døde» – men gir mangfoldig kunnskap og informasjon som ettertiden kan fryde seg over.

I dette nummeret av SPOR beveger vi oss over lange tidsspenn – fra steinaldergraver til 17. mai-vester fra tidlig på 1800-tallet. Jenny Kalseth skriver om sjeldne norske graver fra steinalder. I Vitenskapsmuseets distrikt har vi bare tre graver som vi sikkert kan si er graver fra denne perioden. De er ulike i både form, innhold og plassering i landskapet.

Lise Bender Jørgensen og Britt Eli Thingstad forteller en historie som trolig er ukjent for mange i dag. I unionstiden var det kontroversielt å gå i 17. mai-tog og i 1829 var stemningen spesielt amper. Året før hadde svenskekongen Carl 14. Johan i siste øyeblikk utstedt forbud mot 17. mai-feiring. Myndighetene så ikke med bilde øyne på forsøk på å markere dagen, men det hindret ikke gode nordmenn fra å ikle seg en såkalt 17. mai-vest – en patriotisk silkevest i mørkeblå silke med grønt mønster der XVII MAI var vevd inn. En fornøylig historie.

Aud Beverfjord

Vi håper leserne får en opplysende og interessant lesestund.

SPOR nr. 1-2014, 29. årgang, hefte nr. 57 **ISSN 0801-5375**

SPOR – nytt fra fortiden

Utgitt av Museumsforlaget og
NTNU Vitenskapsmuseet,
Seksjon for arkeologi og kulturhistorie

Redaktør Aud Beverfjord
Fagredaksjon Øystein Ekroll
Jan Ragnar Hagland
Britt Eli Thingstad

Forlagsredaktør Laila Andreassen
Layout Aud Beverfjord
Trykk 07 Aurskog

Kontakt forlaget for bestilling eller spørsmål om
abonnement
Museumsforlaget
Trenerys gate 9
7042 Trondheim
telefon (+47) 47 47 87 47
post@museumsforlaget.no

SPOR er beskyttet av lov om opphavsrett til
åndsverk, og avtaler om kopiering inngått med
Kopinor. Ta kontakt med forlaget om du ønsker
å gjengi deler av SPOR, i medieuavhengig form.

Ved å publisere i dette SPOR overdrar forfatteren retten
til å framstille, mangfoldiggjøre og utgi sitt verk i SPORs
papirutgave og digitale utgave, til Museumsforlaget.
Forlaget kan videre distribuere verket gjennom databaser
som forlaget samarbeider med. Denne publiseringsretten
er eksklusiv i seks måneder fra utgivelsestidspunktet.
Etter disse seks månedene har gått, kan forfatteren legge
ut verket på sitt eget nettsted eller på nettsted som forfat-
terens arbeidsgiver har etablert.

Redaksjonen overtar ikke ansvar for manuskript eller
bilder som ikke er bestilt.

Redaksjonens adresse
SPOR
NTNU Vitenskapsmuseet
Seksjon for arkeologi og kulturhistorie
7491 Trondheim

Forsidebilde:

*Denne keltiske spennen ble funnet i 1886 i en grav i
Overhalla. © The Trustees of British Museum.*

Kjortelen fra snøfonna

4

Gammel runestein frem fra skyggen?

12

Franske møbler på langtur

16

Silkevester og politikk

24

Innhold

- 4 Kjortelen fra snøfonna
av Marianne Vedeler og
Lise Bender Jørgensen
- 8 Gravrøys og grop, nye funn
på Nidarneset
av Chris McLees
- 12 Gammel runestein frem
fra skyggen?
av Ingvild Aa. Grønbeck
- 16 Franske møbler på langtur
av Britt Eli Thingstad
- 20 Fane fra Trondhjems
Borgerkorps
av Britt Eli Thingstad
- 23 Boktips
- 24 Silkevester og politikk
av Lise Bender Jørgensen
Britt Eli Thingstad
- 28 Steinaldergraver
av Jenny Kalseth
- 32 Bryggesteiner og kulturlag
– spor etter gårdens opprinnelse
av Geir Grønnesby
- 36 Tur-retur:
De britiske øyer - Namdalen
av Birgitta Berglund
- 42 «Jeg fant, jeg fant,»
sa Askeladden
av Jon Anders Risvaag
- 45 Dypdykk i fotoarkivet
av Ellen Grav Ellingsen
- 46 Fantasifull heraldikk
av Harald Nissen
- 50 Kort om fortid
ved Astrid Kähler

Kjortelen fra

Høyfjellet er et populært mål for både turgåere og jegere, og de har hver sine ruter. I de senere årene har også arkeologer sluttet seg til fjellvandringen, og i embets medfør har de foretatt gjentatte systematiske undersøkelser i fjellet.

snøfonna

Av MARIANNE VEDELER og
LISE BENDER JØRGENSEN

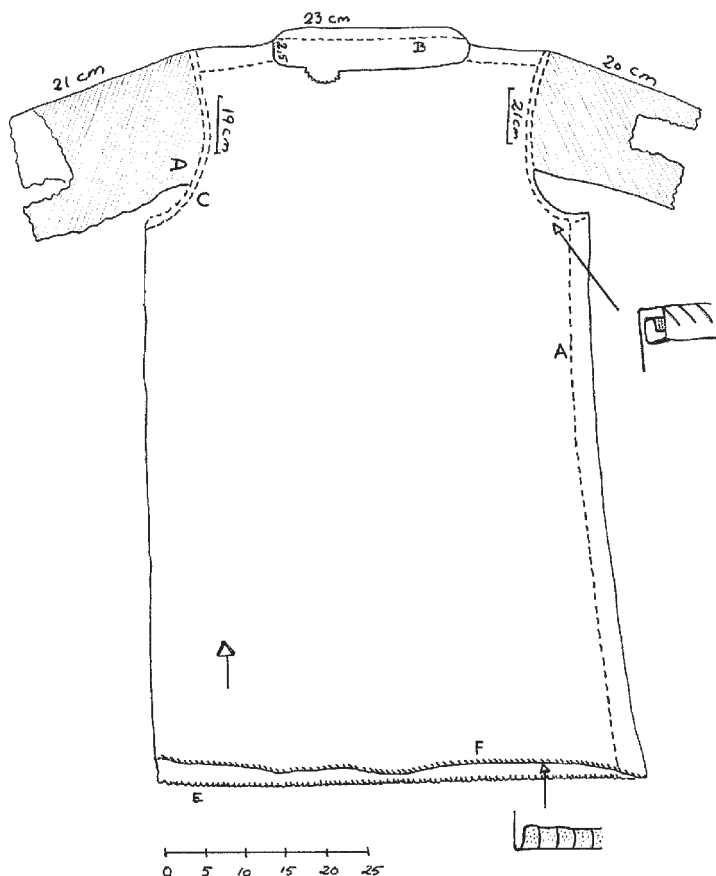
Men bakgrunnen er dyster. I enkelte kretser settes det spørsmålsteget ved den globale oppvarmingen. På kanten av snøgrensen er det ikke så mye å være i tvil om. Stort sett hvert år smelter isen fram områder som ikke har vært isfrie siden middelalderen, jernalderen eller enda lengre tilbake i tid. Det oppsiktsvekkende funnet av Ötzi, ismannen som ble funnet i grenseområdet mellom Italia og Østerrike, er godt kjent for de fleste. Men antallet av mindre spektakulære funn av for eksempel tre og lær, er også omfattende. Disse materialene overlever kun i ganske kort tid etter at isen har sluppet taket. Derfor er det viktig å være aktiv og oppmerksom på å sikre dette helt usedvanlige kildematerialet som dukker frem av isen.

KJORTELEN FRA LENDBREEN

I august 2011 var en gruppe arkeologer fra Oppland fylkeskommune og Kulturhistorisk museum i gang med å lete i fjellområdene nær snøfonna Lendbreen i Oppland. I en høyde på ca. 1900 meter over havet oppdaget de blant mange andre funn et sammenkrøllet tøyestykke i en liten forsenkning. Området var nylig smeltet frem. Tøystykket, som ved oppdagelsen målte ca. 58 x 29 cm, så ut til å være tilfeldig krøllet sammen. Det hadde helt

Kjortelen etter konservering. Foto Morten Teigen, Kulturhistorisk museum, UiO

*Slik lå kjorten fra Lendbreen da den ble funnet i 2011.
Foto Vivian Wangen, Kulturhistorisk museum, UiO*

tydelig vært i nærheten av hestegjødse. Området har vært brukt til jakt helt frem til vår tid. Våpen, jakt- og teltutstyr, hestegjødse og personlig utstyr samt tøybiter fra ulike tider er blant de ting som dukker frem av den smeltende isen.

Etter at tøystykket var tatt med ned fra fjellet ble det forsiktig foldet ut, vasket og konserveret ved Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo. Det viste seg å være en komplett og godt bevart kjortel som delvis var bleket av sol og vind. En C14-datering viste at ulla som var brukt, kan dateres til mellom 230 og 390 e.Kr., altså til yngre romertid. I Europa er det kun funnet ganske få tilsvarende kjortler fra denne tiden, og derfor er dette nye funnet av stor betydning – ikke bare for studiet av klær og klesframstilling, men også for forståelsen av draktskikken i Nord-Europa.

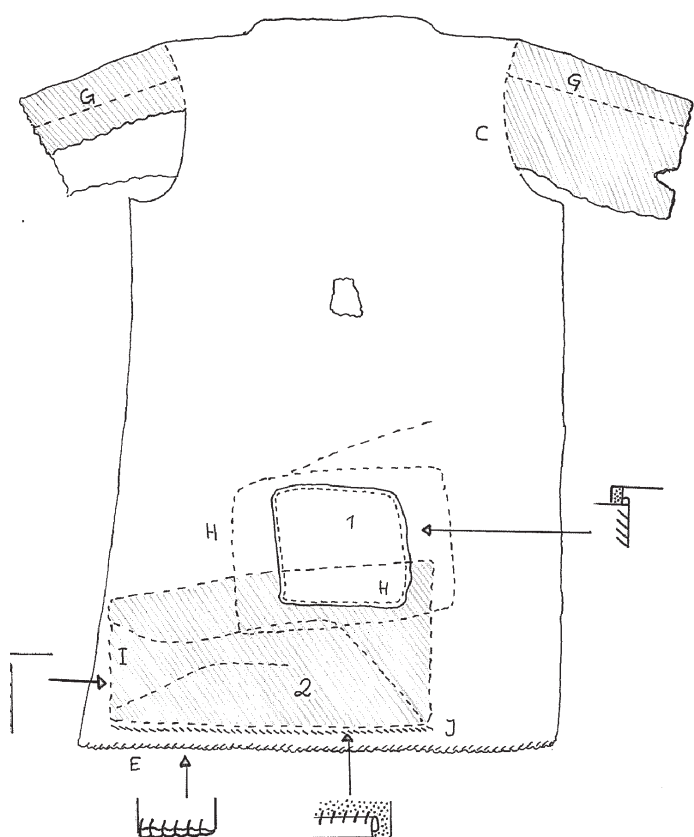
Den enkle kjortelen er sydd av to ulike stoffkvaliteter, ett til kroppen og ett til ermene. Begge stoffene er fremstilt av ull fra gammeldagse saueraser som ikke ble klippet, men nappet av sauen. Fibrene i trådene er gjennomgående usedvanlig tynne, noe som skyldes en omhyggelig sortering av ulla før spinningen fant sted. De fine fibrene har gitt stoffet en myk og høy kvalitet.

Den viktigste forskjellen i trådkvalitet opptrer mellom renning og innslag i hovedstykket: Renningen består av fin hvit ull med tykkere brune og svarte fibrer. Innslaget består av skiftevis lyse og mørke tråder. Den lyse innslagstråden har ingen grove fibrer, mens den mørke tråden består av grovere ull. Det er liten tvil om at ulla i begge tilfellene er omhyggelig sortert, både med hensyn til bunnull og dekkhår og naturlige fargenyanser i ulla.

DIAMANTMØNSTER

Kjortelens hovedstykke er vevd i såkalt diamantkypert. Når man vever i kypert oppstår det et diagonalt mønster i stoffet. Diamantkypert er en spesiell variant hvor det diagonale mønsteret med jevne mellomrom er snudd, slik at det fremkommer et rombisk rutemønster i stoffet. I tillegg til diamantmønsteret som dannes i vevningen er det i dette tilfellet brukt vekselvis lyse og mørke innslags-tråder. Disse er med på å danne et melert mønster i stoffet.

Ermene er laget av et annet stoff, men vevteknikken er også her diamantkypert, om enn i en litt annen utførelse. Ermeåpningene

Tegningene over viser de mange reparasjoner som var gjort på kjortelen. Se forklaring i artikkelen.

Utsnitt av vevdiagrammet for kjortelens ermestoff (over) og for hovedstykket.

er buet og forsynt med en 10 mm bred, dobbel kanti (C). Ermene er sydd til hovedstykket med garn av en annen kvalitet. Begge ermer er delvis avrevet eller avskåret og måler nå 20–26 cm fra skuldrene. Det er mulig at kjortelen opprinnelig var ermeløs, og at ermene ble tilføyd senere.

Kjortelen er svært enkel i snittet. Høyden er 92 cm, brystvidden er 1,08 meter, passende til en gutt eller slank mann med en høyde på omkring 170–176 cm. Kjortelen er godt brukt og er både lappet og slitt, spesielt rundt ermeåpningene, ved hoften og på baksiden. Ved den båtformede halsåpningen (B) har det oppstått skader. På innsiden av den langsgående sidesømmen i bolens venstre side (se bokstav A på tegningen) er det et brikkevevd bånd.

Kjortelens nedre kant er til dels ujevn og er faldet i en side (E). Kjortelen er reparert med to lapper, og begge er satt på fra innsiden. En tilnærmet kvadratisk lapp (nr. 1 på tegningen) består av det samme stoffet som hovedstykket (H). En litt større lapp (2) består av samme stoff som ermene. Kjortelen har ingen knapp eller andre lukkemekanismer. Den ble ganske enkelt trukket over hodet som en genser. Antagelig ble den brukt sammen med lange hoser eller bukser og lærsko.

SJELDENT FUNN

Godt bevarte klær er sjeldent i arkeologien. Det er bare i spesielt sure, vasstrukne, frosne eller tørre omgivelser vi kan finne slike.

De danske bronsealderdraktene fra eiketrekistegravene, myrlikene fra Nordvest-Europa, frosne graver i Altai- og Andesfjellene samt funn fra ørkenene i Midtøsten er kjente eksempler. Funnene er ofte spektakulære, men de er sjeldne, og det skal også flaks til for at draktene blir oppdaget, dokumentert og tatt hånd om på en forsvarlig måte. Vevteknikken som er benyttet i kjortelen fra Lendbreen er relativt vanlig i tidens skandinaviske gravfunn. Stofftypen forekommer også i mange romerske byer og kasteller både i Nordvest-Europa og i Midtøsten.

Diamantkyperten i kjortelen fra Lendbreen er noe uregelmessig, noe som også er typisk for tekstiler fra en myr i Illerup i Danmark, hvor det også er funnet store mengder våpen fra ca. 200 til 450 e.Kr. Våpnene tyder på at det stod et større slag her, og funnene er tolket som militær utrustning fra en norsk hær som hadde vært på krigstokt i Danmark.

NORSK VARIANT?

Likheten mellom Lendbreen-kjortelen og tekstiler funnet i Illerup, er et tankekors. Den samme uregelmessigheten i veven ser vi nemlig også i samtidige norske gravfunn. Var den uregelmessige diamantkyperten en spesiell norsk variant av en for øvrig standardisert kvalitetstype, som ble brukt både av romerne og av de som bodde utenfor Romerrikets grenser?

Både hva angår snittet, vevingen og alderen er kjortelen fra det danske Thorsbjerg-funnet den nærmeste parallellen til funnet fra Oppland. Den vesentligste forskjellen på de to kjortlene er slitasjen og lappingen på kjortelen fra Lendbreen. Likevel ville den fortsatt vært brukbar om man hadde ønsket det. Den kunne også ha gjort nytte ved lapping av annet tøy. Kanskje var reinsdyrjakt forbeholdt medlemmer av samfunnets øvre sjikt, som kun brukte gamle klær til strabaser i fjellet? Eller har kjortelen skiftet eier fra en høytstående person til en som stod lenger nede på rangstigen? Det er også mulig at den slitte kjortelen kan ha tjent andre formål, for gjenbruk av klær til andre formål har vært vanlig i forhistorisk tid. Det åpner for et helt sett nye problemer og muligheter.

I skrivende stund kommer vi nok ikke nærmere svarene på disse spørsmålene. Men omtrent femti andre tøyestykker fra arkeologenes fjellvandring ventet på å bli analysert, og flere vil utvilsomt dukke opp ved fortsatt issmelting. Ötzi var ikke alene om å ferdes i ugjestmilde høyder i oldtiden. Så komplette og fine stykker som kjortelen fra Lendbreen kan man nok ikke forvente å komme over hver gang, men også mindre – ja, til og med ganske små bruddstykker – kan romme verdifulle opplysninger. Fjellfunn blir uten tvil et lovende arbeidsfelt for tekstilforskerne fremover.

Lesetips

Antiquity 87 (2013): 788–801

Forfattere

Marianne Vedeler er førsteamanuensis ved Universitetet i Oslo, Kulturhistorisk museum.

Lise Bender Jørgensen er professor ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Institutt for historiske studier.

Gravrøys og grop nye funn på Nidarneset

På Nidarneset – den lave halvøya ved Nidelvens utløp – vokste byen Nidaros/Trondheim fram i løpet av de siste tusen år. Arkeologer har tidligere vist at neset har vært befolket i tusen år før kaupangens oppkomst på 900-tallet. I 2013 dukket det opp ytterligere bevis for at det har vært et jordbrukssamfunn på Nidarneset allerede i eldre jernalder.

Av CHRIS MCLEES

Nidarneset – den lave halvøya ved Nidelvens utløp – er stedet der byen Nidaros/Trondheim vokste fram som et maktpolitisk, religiøst og økonomisk sentrum i løpet av de siste tusen år. I SPOR 2003/2 har vi tidligere gjort rede for arkeologiske levninger som viser at Nidarneset har vært befolket i tusen år forut for kaupangens oppkomst på 900-tallet. Det er påvist materielle spor av en langvarig og veletablert jordbruksbosetning hele jernalderen igjennom, muligens tilknyttet en storgård allerede fra romertiden av. Bevisene omfatter blant annet spor etter dyrking i form av dyrkingsjord og ard- og plogspor, spredte gravgods i glass og metall, samt kokegroper, brønner og bygningsrester. Utgravningsseksjonen 2013 har avdekket ytterligere bevis for tilstedeværelse av et levedyktig jordbrukssamfunn på Nidarneset allerede i eldre jernalder. Det er nemlig funnet en gravrøys fra førromersk jernalder (500–0 f.Kr.) som ble påvist gjennom Sør-Trøndelag fylkeskommunes forundersøkelser på den katolske kirkens tomt. I tillegg ble det avdekket en samling store leirförete groper fra romertid som er funnet i forbindelse med NIKUs utgravninger i krysset mellom Prinsens gate og Kongens gate (KK og PK på kartet).

LANDSKAP I ENDRING

Disse funnene utgjør det siste tilskuddet i et voksende arkeologisk bevismateriale som gir innsikt i tidligere generasjoners aktivitet i tid og rom, og vi får anledning til å vurdere tidligere hypoteser om stedets betydning på nytt. Vi har nemlig mulighet til å betrakte utviklinger og hendelser i både lange og korte tidsperspektiver, og se på drivkreftene – både menneskelige handlinger og naturkrefter – som har formet bosetningen på neset gjennom tid. Det viser seg at det har blitt investert mye økonomisk, sosialt og symbolsk kapital i stedet ved Nidelvens utløp allerede lenge før urbaniseringen som ble påbegynt i sen vikingtid og tidlig middelalder.

Nidarnesets utforming kan oppfattes som en vedvarende prosess der landskapet konstrueres både fysisk og sosialt gjennom lang tid. Samspillet mellom naturlige, materielle og menneskeskapte forutsetninger for forekomsten av et varig lokalsamfunn har skapt et sted med betydning for mange generasjoner mennesker. Både gravrøysa og de store gropene som omtales her, er levninger av betydningsfulle aktiviteter tilknyttet den eldste jernalderbosetningen, men som vi skal se, har disse blitt innhentet og overvoldt av naturlandskapets uopphørlige endringer gjennom tid. Den dynamisk erosjons- og avsetningsprosess ved elveoset startet i løpet av det første årtusen før Kristi fødsel. Halvøyas tørrlagte areal har økt øst- og nordover i løpet av et par tusen år på grunn av elvesvingens gradvise bevegelse østover og strandlinjens retrett nordover i takt med landhevingen etter istiden (se kart). I førromersk jernalder tilsvarte det da tørrlagte arealet omtrent dagens Kalvskinn, mens den nordlige delen, der vikingtidens kaupang ble anlagt, først ble tørrlagt i yngre jernalder tusen år senere. Denne langsomme prosessen ble midlertidig avbrutt ved at den sørlige delen av halvøya ble dekket med et opptil 5 meter tykt leirras som gikk for omtrent to tusen år siden. Skredet er datert til årene rundt Kristi fødsel ved en rekke radiologiske dateringer av organisk materiale fra avleiringer over og under leira. Naturkreftene har dermed ført til en gradvis økning i disponibelt jordareal gjennom tid, samt dannelsen av to avgrensede områder. Begge har ulik geologisk undergrunn, høyde og økologiske forutsetninger; nemlig et høyereliggende platå bestående av tung leire i sør og lave, veldrenerte sandige sletter i vest og nord.

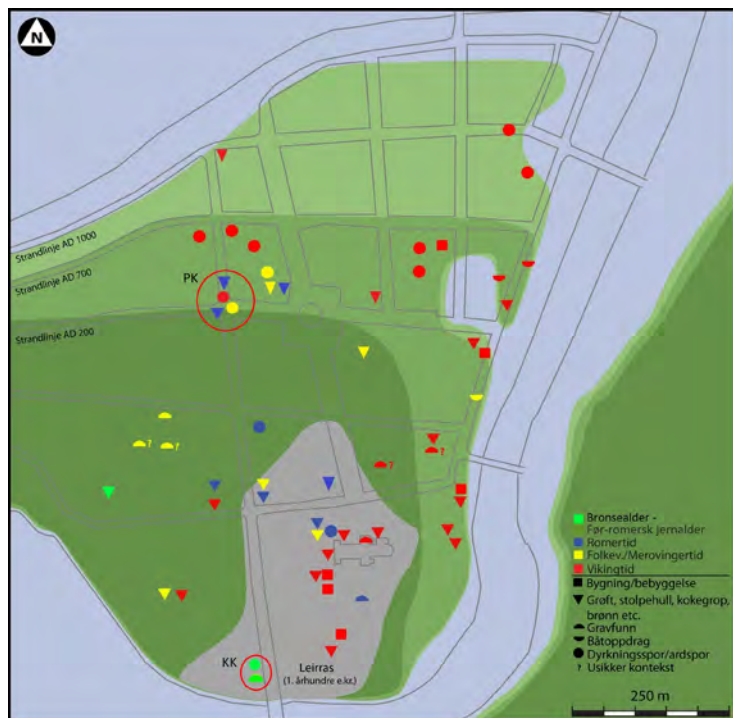
GRAVRØYSA UNDER LEIRRASET

Gravrøysa lengst i sør ble kun delvis påvist i kanten av en maskingravn (se foto). Først etter mer inngående undersøkelser i framtiden vil vi kunne si mer om røysas utforming, innhold og datering. Vi kan imidlertid i skrivende stund slå fast at gravrøysa

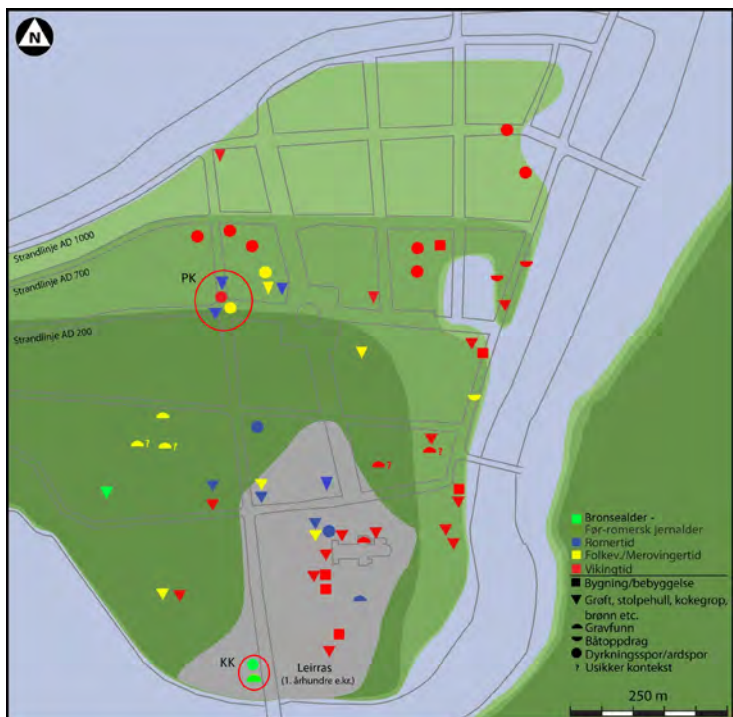

Gravrøysfunnet ved den katolske kirkens tomt, sett mot øst. Bildet viser det delvis avdekkede kantkjedet og kjernen i en steinrøys. Røysa ligger på et grått sandlag og gammel markoverflate (den tynne mørke stripen i prøvehullet nederst til høyre) som begge heller bratt nedover mot høyre og Nidelven. Samtlige var opprinnelig tildekket av et tykt lag med gråblå rasleire, som vises til høyre og i grøftkanten bak. Foto C. McLees, NIKU

er foreløpig er det aller eldste bosetningsrelaterte anlegget som hittil er funnet på Nidarneset. Som bildet viser, lå steinrøysa på et grått sandlag som ligger begravd under et tykt blågråfarget leirlag, nemlig stivnet kvikkleire fra det store raset som gikk sørfra for ca. 2000 år siden. Landskapet som ble begravd i denne

Oversikt over Nidarnes-halvøyas naturtopografiske utvikling og spredning av bosetningsfunn fra jernalder lagt på et forenklet kart av Trondheim bysentrum. De omtalte funnstedene Prinsenkrysset (PK) og den katolske kirkens tomt (KK) er innsirklet. Illustrasjon C. McLees/ L.O. Repstad

Spredning av arkeologiske spor etter leirførete gropes funnet i Kongens gate vest for Prinsenkrysset. Med unntak av K36 besto restene av snitt gjennom gropes påvist i kantene av vann- og avløpsgrøfter. Spredning, høyder og noen dateringer av levningene tyder på at flere samtidige gropes som ble anlagt langs med vannkantene i romertid. Plantegning C. McLees/Troels Petersen, NIKU

naturkatastrofen, besto av en lavtliggende slette dekket av en tynn vekst- eller markhorisont. På bildet vises det som en tynn mørk stripe klemte mellom sandlaget og blåleira. Organisk materiale fra et mulig ardsfor i horisonten ga radiologisk dateringer til årene rundt Kristi fødsel, nemlig 110 til 30 før Kristus og 40 til 50 etter Kristus. Slike ardsfor er forbundet med dyrking, og tyder på tilstedeværelsen av en gård i nærheten. Røysa ligger i forbindelse med markhorisonten og kan være mer eller mindre samtidig med den. Vi må imidlertid foreløpig åpne også for en mulig eldre datering: gravrøysen er nemlig ytterst sjeldne i førromersk jernalder, men er en utbredt gravskikk i bronsealderen da den sørligste delen av halvøya der røysa ligger, allerede var tørrlagt.

Selv om kun røysas vestlige kant ble blottlagt, tyder alt på at den var tilnærmet rund, og besto av en kantkjede med større steiner som omringet en indre røys av mindre kuppelsteiner. Størrelsen på røysa er foreløpig vanskelig å beregne; det lengste målbare tverrsnitt i sjaktprofilen var litt over 2 meter, og høyden var på minst 0,5 meter. En framtidig undersøkelse vil kunne fastslå røysas egentlige tverrmål og høyde, samt trolig finne selve gravstedet, kanskje i form av en keramikurne som inneholder den døde brennte bein. Som bildet også viser, har røysa stått på toppen av datidens elvemel som skråner bratt sørover under rasleira til høyre. Røysa har trolig bevisst blitt plassert på et sted som var godt synlig i datidens landskap. Slike røysen sto sjelden alene, og fremtidige undersøkelser vil trolig kunne påvise flere i nærheten. Hvis det fantes en samtidig gård like ved, kan man også spekulere i om selve gårdstunet – og dets beboere – som plutselig ble rammet av raset for 2000 år siden, også ligger bevart under skredet? Trondheims eget Pompeii!

DE GÅTEFULLE GROPENE

Mennesker har imidlertid snart vendt tilbake til halvøya etter naturkatastrofen, og både på det nye lave leirplateået i sør og på sandsletten nord og vest for det, finner vi spor etter dyrking og fast bosetning allerede i løpet av de første århundrene etter Kristi fødsel, i romertiden (se kart). Som ytterligere bevis for dette kan vi nå føye til en samling med store leirførete gropes funnet i krysset Prinsens gate/Kongens gate. Gropene ble anlagt like ved datidens strandlinje, eller elveos, mellom ca. 100 og 400 år etter Kristus, i et område som fortsatt var utsatt for oversvømmelser, enten fra elven eller tidevannet, eller begge deler. Selv om ingen av gropene ble fullstendig avdekket under utgravningen, er det grunn til å antyde at vi har funnet anlegg som i form og størrelse er meget uvanlige, om ikke unike i norsk sammenheng.

Det best bevarte eksempel (K36) besto av en del av den vestlige kanten av en mulig kvadratisk, eller avlang grop, minst 7 meter lang, 2,50 meter bred og 0,5 meter dyp (se foto). Gropen var gravd i grus, og den lett skrånende kanten ble deretter møysommelig føret med grønn leire. På leirføringen lå et lag med trekull og skjørbrante steiner som tyder på at ild har blitt tent i gropen, eller at glødende kull og stein har blitt lempet opp i den. Gropens brukstid var imidlertid kortvarig: den ble oversvømt og delvis utvasket av flytende vann, og ble så fullstendig fylt igjen med finsortert, vannavsatt sand.

Selv om grop K36 er imponerende nok i seg selv, er situasjonen som ble avdekket her, gjort enda mer spennende ved at det er påvist mindre, godt bevarte levninger av minst fem lignende leirførete gropes i en utstrakt rekke vest for den (se plantegning). Det er nemlig avdekket en samling – eller felt – av leirførete gropes som ble anlagt ved datidens vannkant, og de ble

Utgravingen i Prinsenkrysset av grop K36. Gropens hellende leirfôrete kant vises midt i bildet, foran arkeologen som kneler i selve gropen. Den hvite vannavsatte sanden som fylte gropen er delvis utgravd, men ligger igjen til høyre. Under asfalt og grus ser vi et snitt av dyrkingslag og kokesteinslag som har bygd seg opp over den gjenfylte gropen Foto A. Petersén, NIKU

brukt enten samtidig eller i nær kronologisk rekkefølge. Gropenes egentlige funksjon og samfunnsmessige sammenheng er imidlertid foreløpig gåtefull og tvetydig. Deres innhold av trekull og skjørbrrente steiner sender i første omgang tankene i retning av kokegropers der mat har blitt nedgravd for å bli stekt på oppvarmede steiner. Dersom dette var gropenes funksjon, har de i så fall inneholdt meget store mengder med mat. Og hvis gropene til og med har blitt brukt samtidig, er det snakk om mat-tilberedelse i en nesten industriell målestokk! Kokegropers finnes ofte samlet i felter, og forbindes med periodiske sammenkomster på viktige sentrale steder, ofte ved elveosser. Hvis dette var tilfellet her, tyder gropenes dimensjoner og antall på en bemerkelsesverdige stor folkesamling, også selv om kun én av gropene ble brukt om gangen.

Spørsmålet kan da reises om hvorfor folk samlet seg her? Var Nidarneset allerede i romertid et sted der mennesker fra bosetninger rundt denne delen av Trondheimsfjorden samlet seg til periodiske treff, eller rådslaging? Det er ikke utenkelig, men det må imidlertid bemerkes i denne sammenheng at Nidarneset trolig ikke ble innlemmet i en større overordnet politisk inndeling før langt inn i yngre jernalder, da også vikingtidens Øreting ble etablert på ørene ved Nidelvens utløp.

Kokegropfunksjonen er imidlertid høyst usikker. Det er nemlig ikke vanlig å føre kokegropers med leire, og gropene er mye større enn de største kokegropene som hittil er påvist i Norge. Alt tatt i betraktning, er det kanskje rimelig å anta at gropene er noe overdimensjonert til et slikt bruk og gropene kan ha hatt en helt annen funksjon. Tenkelige formål kan være en funksjon tilknyttet en form for håndverk for eksempel, eller en eller annen form for fremstillings- eller foredlingsprosess, muligens forbundet med fiske, jakt eller landbruk. Plasseringen ved vannkanten kan tyde på en nær forbindelse med foredling av råvarer hentet fra sjøen. Et mulig formål i denne sammenheng kan være utvinning av marin olje i fett fra fisk, sel eller hval. At samene i kystområdene fra Lofoten og nordover, i perioden fra Kristi fødsel og fram til middelalderen har fremstilt olje ved å varme opp spekk fra

marine pattedyr i forholdsvis store avlange groper føret med flate steinheller – såkalte hellegropers – er bevist arkeologisk. Har våre groper – som var samtidig med de eldste hellegropene – utgjort en beslektet form for førete anlegg egnet til å koke spekk og samle olje på samme måte? Kanskje vil fremtidige kjemiske analyser av prøver fra leirfôringen bekrefte denne interessante teorien. I så fall vil vi ha bevis for tilstedeværelse av en velorganisert fangst- og foredlingsvirksomhet tilknyttet lokalsamfunnets utnyttelse av havets ressurser i romertid. Men gropenes plassering i vannkanten kan også styre tanker i retning av enda et mulig bruksområde, uten at dette kan utdypes videre her: nemlig en funksjon tilknyttet utførelse av tro og religion, da rituelle handlinger i jernalderen ofte pågikk i nær tilknytning til vann.

Det er foreløpig flere spørsmål enn svar tilknyttet både disse gåtefulle anleggene og røysa lengre sør på Nidarneset. Men at bygrunnen fremdeles utgjør en fruktbar og mangfoldig kunnskapskilde om det lokale førurbane samfunnet i forhistorisk tid, har vi bevist gjennom våre undersøkelser i Trondheim de siste tiårene. Det ligger sikkert flere uventede og spennende overraskelser fra vår fjerne fortid og venter under asfalten!

Lesetips

Christophersen, Axel og Sæbjørg Walaker Nordeide. 1994. Kaupangen ved Nidelva. *Riksantikvarens skrifter* nr. 7. Trondheim.
Hansen, Lars Ivar and Bjørnar Olsen (2014). Hunters in transition: an outline of early Sámi history. *The Northern World* vol. 63. Brill. Leiden.
Henriksen, Jørn Erik. 1996. Hellegropene. Fornminner fra en funntom periode. *Stensilerie B* nr. 42. Universitetet i Tromsø. Tromsø.
McLees, Chris. 2003. Nidarnes før Nidaros: bosetning på Nidarnes-halvøya i jernalderen. *SPOR* 2003/2.
Røskaft, Merete. 2005. Trøndernes lovområde. I: Bull, Ida (red). *Landskapet blir landsdel; fram til 1350. Trøndelags historie bind 1*. Tapir Akademisk Forlag. Trondheim.
Sandvik, Paula Utigard (2006). *Frå Nidarosen til Nidarneset: ein intergrert naturvitskapelig – arkeologisk – historisk rekonstruksjon av framveksten av Trondheim*. Doktoravhandling ved NTNU 2006:65. NTNU. Trondheim.

Forfatter

Chris McLees er arkeolog og forsker ved Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKUs) distriktskontor i Trondheim.

Gamm fra sky

Av INGVILD AA. GRØNBECK

Oppe på Høyslomoen, en terrasse beliggende på en morenerygg i Frol i Skogn, går en bygdevei som fører nordover til Halsan og Levanger. Den skal være fortsettelsen på en gammel ferdselsvei fra Markabygda og Åsen, og mellom Lein og Høyslomoen kan den følges som en gangsti i skogen, omgitt av gravhauger.

Tett inntil denne bygdeveien, like nord for gården Granheim og i kanten av ei dyrket eng, ligger en avlang forhøyning bevoskt med høye graner og mindre løvtrær. Om man ikke vet det fra før, er det vanskelig å se at denne forhøyningen i virkeligheten er en stjerneformet, trearmet haug. Og selv om man skulle vite det, er det ikke lenger mulig å se at haugen opprinnelig har vært del av et gravfelt, ettersom alle de øvrige haugene som tidligere lå her, nå er ødelagte og borte.

Temaet for denne artikkelen er imidlertid ikke så mye selve den stjerneformede haugen, men derimot en merkverdighet som opptrer på toppen av den. Inne mellom trærne skimtes nemlig en bautastein, som på grunn av sin form og farge nesten går i ett med granleggene og gjør den vanskelig nok å oppdage i forbigarten. Steinen rager omtrent 180 cm over bakken, er smal i toppen og noe bredere nederst, og av gråfarget gneis.

Selv om bautasteinen rager 180 cm over bakken, er den ikke så lett å få øye på. Foto Ingvild Aa Grønbeck

Langs den gamle ferdselsveien mellom Frol og Levanger har det ligget et flott gravfelt. På restene av en av haugene, tett inntil veien, står en bautastein som nesten går i ett med vegetasjonen. På denne steinen er det innrisset noen runetegn.

el runestein frem ggen?

RUNEINNSKRIFT

Går man helt bortil, vil man enkelt få øye på det som gjør nettopp denne bautaen så spesiell: Høyt oppe på steinen trer det klart og tydelig frem en runeinnskrift! Innskriften er kort – bestående av fem runer fordelt på to skrånende linjer, hvorav den øvre begynner 80 mm fra bautaens topp og den nedre linja ytterligere 130 mm lenger ned. Begge faller de bratt fra venstre mot høyre. I den øvre linja, som er 131 mm lang, kan man lese en j-rune (ᚔ), en o-rune (ᚥ) og en h-rune (ᚨ). I linja under, som er 82 mm lang, gjentas henholdsvis j- og o-runene. Disse tre runene antas å ha navnene «jara», «oðal» og «hagall», som vanligvis oversettes med henholdsvis «(godt) år», «odel, eiendom» og «hagl». Sammen utgjør de ordene joh og jo, eventuelt hoj og oj dersom de leses fra venstre mot høyre. Runene er mellom 40 og 55 mm høye og ca. 1 mm dype. De later til å ha blitt innrisset med et avrundet redskap. Tilvirkningen av innskriften virker øvet, og er gjort med stø hånd. Særlig de prydlig utformede jara-runene er veldig like. Rett til venstre for den nedre linja finnes en innrisset strek med en lengde på mer enn 50 mm. Det er uvisst hva slags formål den har tjent – kan hende er den begynnelsen på en innramming av innskriften?

Runene tilhører alle den eldre runerekke, som var i bruk til henimot det niende århundre. Alderdommeligheten tatt i betraktning, må innskriften sies å være usedvanlig tydelig. Dersom runeinnskriften like fullt er ekte, kan den være den eldste skriftlige meddelelse vi hittil kjenner til fra Levanger.

TIDLIGERE UNDERSØKELSER

Omstendighetene som i sin tid førte til at steinen ble reist er dessverre nokså uklare. Vi vet imidlertid at gravfeltet ble oppdaget i forbindelse med rydningsarbeid på et tidligere skogbevakst jordstykke litt nordøst for husene på Granheim. Dette foranlediget arkeologiske undersøkelser, og de dertil hørende utgravningsrapporter er begge datert til 1921. Gravfeltet besto da av to «sjelden vakre» stjerneformede hauger og en

Runetegnene på steinen er tydelig risset. Foto Aud Beverfjord, NTNU Vitenskapsmuseet

langhaug, samt fire mindre rundhauger beliggende noe lenger nord. Tre av de fire rundhaugene, haug nr. 1–3, ble utgravd av arkeolog og senere konservator ved Universitetets Oldsaksamling i Oslo, Anathon Bjørn. Theodor Petersen, konservator og bestyrer av Videnskabselskabets Oldsaksamling i Trondheim, undersøkte haug nr. 6 og 7, hvilket tilsvarer langhaugen og den minste og nordligste av de stjerneformede haugene. Petersen daterte gravfeltet til det tiende og muligens også det niende århundre. I yngre jernalder skal bebyggelsen ha strekt seg helt hit opp til Høyslomoen. Spor etter eldre bosetning er ikke kjent. Alle de tre undersøkte rundhaugene inneholdt branngraver, men kun i to av dem fantes rester av gravutstyr. Dette inkluderte en liten bronsering, et stykke av ei skålformet bronsespenne datert til 900-tallet, tre glassperler og en del rustne klinknagler. I den avlange haugen og i stjernehaugen ble det bare påvist litt kull. Like fullt nevnes i Theodor Petersens utgravningsrapport ei flat, regelmessig helle funnet i den sistnevnte haugen. Den lå angivelig under torva rett ut fra midten av haugen, litt nedsenket i auren som tjente som fyllmasse. Petersen oppgir at hella etter utgravningen ble reist opp på den trearmede haugen.

Dette kunne umiddelbart høres ut som vår stein. Men hella Petersen fant, oppgis å ha målt 0,9 x 0,31 x ca. 0,1 meter. Bredde og tykkelsen stemmer nogen lunde greit overens med målene på bautaen som står der i dag, men på lengden skiller vel en meter. Nå kan det ikke utelukkes helt at dette skyldes en skrivefeil. Da er det vanskeligere å forklare hvorfor runeinnskriften ikke er nevnt med et ord. Mye taler altså for at det ikke dreier seg om samme stein. Dersom det er riktig, må den mindre ha gått tapt, eller blitt flyttet til et annet sted.

For øvrig er det verdt å merke seg at den undersøkte stjernehaug nr. 7, trolig ikke er den vi ser restene etter i dag. Derimot er dette helst den store, ikke utgravede stjernehaug nr. 8, da denne i motsetning til de andre ble fredet.

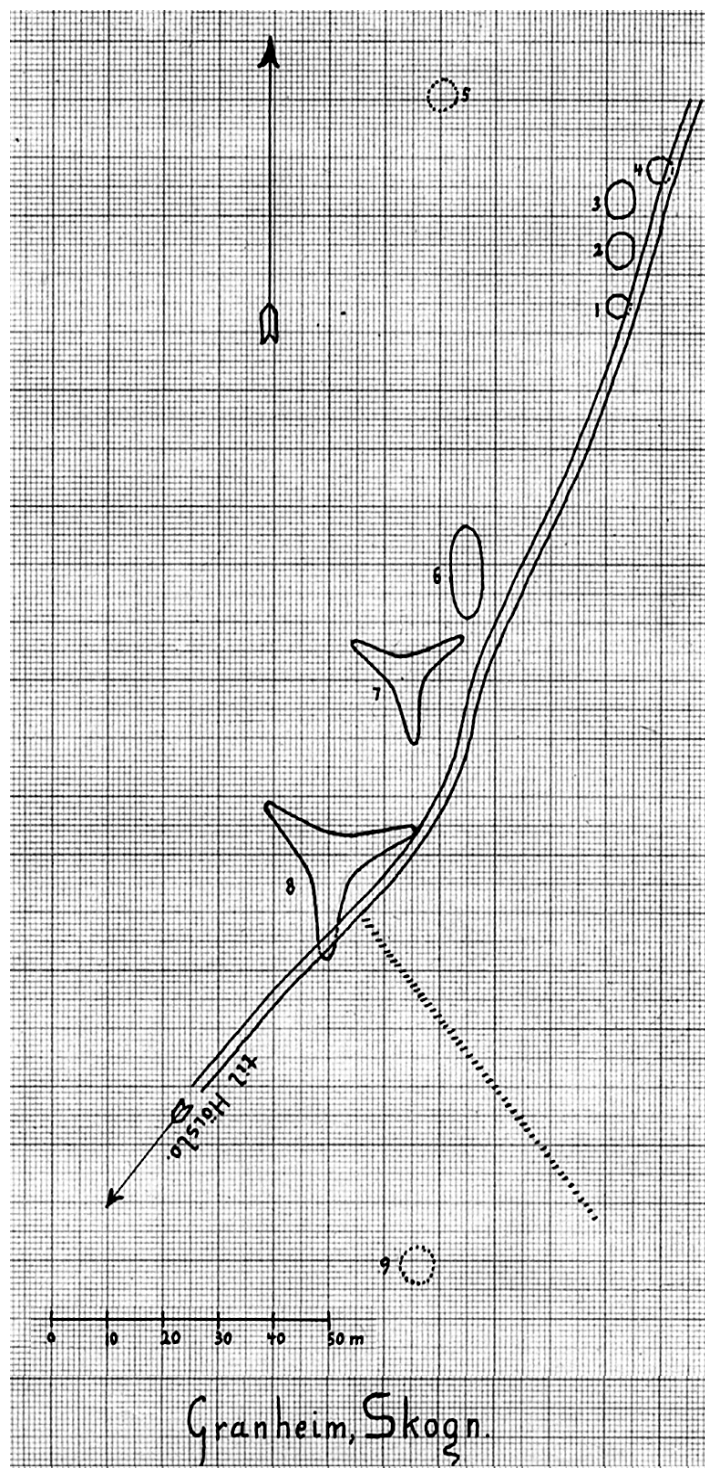
I forbindelse med hovedoppgavearbeidet sitt, undersøkte arkeologen Ellen Johanne Grav Ellingsen trekantede og stjerneformede anlegg i Trøndelag, deriblant de to på Høyslomoen. Hun mener denne typen anlegg kan ha vært benyttet i Norge allerede før Kristi fødsel, og at de tilsynelatende gikk ut av bruk rundt begynnelsen av vikingtiden, ettersom den yngste datering som foreligger er fra 600–800 e.Kr. Dersom dette stemmer, kan altså de stjerneformede haugene på Høyslomoen ha blitt anlagt i en tid da man anvendte den eldre runerekka.

Dette vil i så fall bety at stjernehaugene og de noe nordligere beliggende rundhaugene ikke er samtidige. Ellingsen mener også at trekantanleggenes primære funksjon ikke har vært som gravanlegg. I stedet antyder hun at de kan ha inngått i en rituell kommunikasjon med forfedre eller guddommer, og setter dem i sammenheng med ritualer og kult knyttet til overgang eller fruktbarhet.

Det er for øvrig ikke uvanlig at en eller flere bautasteiner opptrer i forbindelse med trekantede og stjerneformede anlegg.

OMTALER

Det er ikke mange skriftlige kilder som omtaler bautaen på Høyslomoen, men i 1962 trykket Levanger-Avisa en kort artikkel ledsaget av et nærbilde av steinen som står der i dag. I artikkelen

Skisse over gravfeletet på Høyslomoen tegnet av Anathon Bjørn. Illustrasjon NTNU Vitenskapsmuseet

oppgis det at steinen ble funnet i 1919 eller 1920 av konservator Petersen, og at den siden ble reist på den stjerneformede haugen. Runeinnskriften nevnes derimot ikke med et eneste ord, selv om nettopp denne er i fokus på artikkelbildet.

Også i bind III av serien Skogn historie omtales steinen – her blant en rekke andre reiste steiner i området og som alle tenkes å ha tjent som anlegg knyttet til fruktbarhetskultus. Særlig interessant for vår del er et bilde på side 70. Det viser lokalhistorikeren og kommunepolitikeren Nelius Hallan (1882–1968) poserende ved siden av runesteinen, som utvilsomt står der den gjør det

Nelius Hallan poserer ved siden av runesteinen i 1963. Bildet er hentet fra Bygdebok for Skogn.

også i dag. I 1910 kjøpte Hallan «husmannsplassen Høyslomoen», som trolig er å tolke som gården Granheim, og ble vel dermed nærmeste nabo til de arkeologiske utgravningene et tiår senere. Bildeteksten lyder som følger: «Nelius Hallan var med og reiste oppatt steinen på Høyslomoen.» Utover dette mangler bildet dessverre opplysninger, men etter Hallans alder å dømme kan det ha blitt tatt i forbindelse med bokutgivelsen i 1965. Underlig nok nevnes innskriften heller ikke her, selv om runene fremkommer tydelig nok på bildet.

I 1985 ble det fortatt registreringer i området. I denne forbindelse er kun haugen blitt notert, mens steinen på toppen av den har blitt stående ubemerket.

Det eneste sted hvor det hentydes til runeinnskriften i det hele tatt, er i et håndskrevet, udatert notat i Vitenskapsmuseets arkiv. Her refereres til en Nils Moksnes bosatt i Oslo, som har gjort oppmerksom på en to meter høy bautastein på en haug på Høyslomoen, langs veien mellom Høyslo og Reistadaune. Videre oppgis at det på steinen er noen «bokstaver». Den påfølgende opplysning om at «steinen så ut til å være reist i senere tid» kan imidlertid ha hatt sitt å si for den faglige interessen, eller snarere mangelen på sådan. I alle fall later det til å ha vært ganske stille rundt runesteinen på Høyslomoen, især i de nesten 50 år som har gått siden bind III av *Skogn historie* utkom.

EKTE ELLER «FALSK» INNSKRIFT?

En rekke spørsmål knyttet til denne runesteinen savner svar. Dersom steinhella som ble funnet under utgravningen ikke er den samme som står på gravhaugen i dag; hvor har da denne blitt av, og hvor kommer den større steinen med runeinnskrift fra? Og om det skulle være en og samme stein; hvorfor nevnes ikke runene i utgravningsrapporten? Kan de ha blitt bevirket senere? Om så var tilfelle, ville det vel nødvendigvis bli oppdaget av Nelius Hallan da han lot seg fotografere ved steinen, og en kunne forvente at «utkrotingen» ville bli kommentert i *Skogn historie* – om da ikke Hallan selv kan ha stått for den kunstneriske tilføyelsen?

Visse ting taler imidlertid imot at innskriften er av nyere dato. Vanlig i «nye» runeinnskrifter er gjerne forekomsten av egen- navn eller andre lett gjenkjennelige ord. I så måte gir vel ikke **joh jo**, eller eventuelt **hoj oj**, noen umiddelbar mening for de fleste av oss. En mulighet er likevel at dette tilsvarer initialer – kan hende tilhørende en nyere tids runerister? Runene er for øvrig vakkert og kompetent utført, av noen som må ha vært vant til å håndtere stein. Dersom steinen skulle ha tilbragt mange århundrer under torva og først så dagens lys igjen på starten av 1900-tallet, ville dette i så fall kunne forklare den gode bevaringen av runene.

Heller ikke er det noe ved omgivelsene steinen opptrer i, som gjør at innskriftens autenticitet virker usannsynlig. Runesteiner forekommer ofte i tilknytning til (grav)hauger, gjerne oppreist på toppen av dem eller anbrakt inne i selve haugen. Det er imidlertid ikke alltid mulig å avgjøre om lokaliseringen på funntidspunktet tilsvarer den som primært var tiltenkt steinen, eller er et resultat av en sekundær benyttelse. Nærhet til ferdselsveier virker videre å ha hatt en viss betydning for plasseringen av en del runesteiner. Høyslomoen i eldre jernalder kan således ha vært typisk som kulturmiljø hvor en runestein ville kunne påtreffes. Et håp var at lavveksten på bautasteinen skulle kunne gi en indikasjon på hvor lenge steinen har stått i friluft, og om dette kunne overføres til runetegnene. Dessverre er lavartene på steinen såkalt nitrofile arter som lett ryr av, og dermed ikke egnet til datering.

Den manglende omtalen av runene og det faktum at de fremstår usedvanlige godt bevart, må karakteriseres som merkelig. Like fullt er det trekk ved både innskriftens utforming og innhold, samt det kulturmiljøet runesteinen virker å være en del av, som taler for at runeinnskriften likevel kan være ekte. Før grundigere undersøkelser er blitt gjort, er det ikke mulig å si noe sikkert. Det store spørsmålet forblir derfor inntil videre: Er innskriften en kuriositet av nyere dato? Eller dreier det seg faktisk om en gammel runestein som lenge har blitt forsømt, men som endelig dukker frem fra skyggen?

Avslutningsvis rettes en stor takk til Ivar Berre som gjorde forfatteren oppmerksom på steinen og innskriften.

Forfatter

Ingvid Aa. Grønbeck er mastergradsstudent i arkeologi ved NTNU Vitenskapsmuseet, Seksjon for arkeologi og kulturhistorie.

Franske møbler på langtur

Av BRITT ELI THINGSTAD

Madame Elen Olava Holmberg (1763–1846) drev gjestgiveri i sin gård på hjørnet Munkegaten og Strandgaten (i dag Olav Tryggvasons gate) i Trondheim, Munkegaten 62. Det blir sagt at dette var det eneste stedet som på den tiden kunne kalles et hotell i byen. Madame Holmberg hadde eid gården siden 1790 og hadde ord på seg for å holde et velrenomert losjhus. Det kan kanskje være dette ryktet som gjorde at den franske hertug Louis Philippe av Orleans tok inn hos madammen da han kom til Trondheim i 1795. Han hadde måttet flykte fra revolusjonen, som så mange europeiske borgere på denne tiden. I 1830 ble hertugen den siste franske konge under navnet Ludvig Filip (1773–1850).

Når adelen reiste i de dager, var det ikke uten forberedelser. Historien sier at den unge franskmannen skal ha brakt med seg møblene i rommet i Munkegaten. Han reiste sammen med en følgesvenn, den italienske greve Gustave de Montjoie og tjeneren Baudoin. Møblementet ble gitt som gave til vertinnen som takk for et hyggelig opphold da hertugen etter oppholdet i Trondheim dro med båt nordover mot Nordkapp.

BORD MED FORGYLTE ENGLER

Møblementet består av et fransk bord i Louis Seize-stil med forgylte engler og blomsterranker og med en sort marmorplate. Over bordet er det et speil i forgylt ramme som har hengt i en kjede båret oppe av en forgylt ørn. Til møblementet hører også fire gyldenlærstoler. Møblene ble solgt på auksjon etter madame Holmberg i 1846 til farverieier G. Fahlstrøm, som også kjøpte gården. Møblene og speilet ble gitt som testamentarisk gave til Det kongelige norske Videnskabers Selskab i 1946 etter Alma og Johan Fahlstrøm.

Da Louis Philippe kom til Trondheim i 1795, reiste han inkognito. Hans plan var å reise til Nord-Norge og så dra tilbake gjennom Lappland og Stockholm. Både stiftsamtmann Feldtsted og biskop i Trondheim, Schönheyder, stilte hjelpsomt opp. Biskopen sendte med et brev til prost Jens Stub i Talvik i Alta, hvor han introduserte de to som sveitsiske unge menn med kongelig reisepass og ba prosten hjelpe dem. Feldtsted, som hadde vært amtmann i Finnmark, sendte med et anbefalingsbrev til konsul C.L. Buch i Hammerfest med spørsmål om han kunne formidle kontakt videre.

Ludvig Filip som ung var en flott kar. Under sin reise i Norge i 1795 ble han og hans venn «rost for sin smukke og gode oppførsel».

NTNU Vitenskapsmuseet har stilt ut de flotte 1700-tallsmøblene som var i madam Holmbergs gjestgiveri. På bordet står kabinett-uret dekorert med med Napoleon, en gave fra kong Ludvig Filip. Foto Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet

MØBLEMENT FRA DEN FRANSKE
KONGEN LUDVIG FILIP
Abstemmetet består af et fransk bord i Louis Seize-
stil med sort marmortop. Skulptet i forgrunden
til møblementet har en øg på fire dyddensværdier fra
begyndelsen af 1700-tallet.
Kabineturet er i bronze med en forgyldt Napoleon i
på sættet og en klokkeslæt i forgrunden. På
reperet sidder en galopp og en quadrille.

Louis Philippe kalte seg Müller og hans venn, den italienske greve de Montjoie hadde humoristisk nok oversatt sitt navn til tysk og kalte seg Froberg. De besøkte blant annet Alta, Måsøy og Hammerfest i tillegg til Nordkapp. Den unge hertugen skal også ha vært en tur i Finland, hvor hans besøk på prestegården i Muonio skal ha resultert i at prestens svigerinne senere nedkom med en gutt. Denne sønnen skulle ha flyttet til Tana og er årsak til at flere tanaværinger påberoper seg å være av kongelig blod. Det finnes imidlertid flere versjoner av denne historien.

Da følget kom tilbake til Stockholm på slutten av året, sendte Louis Philippe brev med takk til biskopen i Trondheim. Flere, som hadde gjort oppholdet interessant for ham, fikk gaver etter at han ble konge. Madam Holmberg var ikke den eneste som ble husket. Konsul Buch i Hammerfest fikk en gullmedalje, mens hans bror, handelsmann Cort Buch i Måsøy, hadde vært ekstra gjestfri. Til ham sendte kongen en stor bronsebyste på mahognisokkel. Dessverre skulle ikke handelsmannen få oppleve dette.

Louis Philippes far var Louis Philippe-Joseph, hertug av Orleans, som var en yngre bror av Ludvig 16. Han ble mistenkt for forræderi under revolusjonen og henrettet i 1793. Louis Philippe arvet hertugtittelen, og flyktet til Østerrike for å slippe å lide samme skjebne. Han reiste omkring i Europa som landflyktig til 1814, da han returnerte til Frankrike. Han tok avstand fra det reaksjonære styret til bourbonerne som varte fra 1815–1830. Louis Philippe ble populær blant liberalerne. Etter jule revolusjonen 1830 ble han

riksforstander og senere valgt av Nasjonalforsamlingen til konge og valgte å bruke trikolooren som sitt flagg. Lederskapet hans ble etter hvert slapt og korrupt. Han måtte abdisere etter februarrevolusjonen 1848, reiste til England og døde der to år senere.

I juni 1838, fikk madame Holmberg på ny internasjonale gjester i Munkegaten. Det var blant andre marinelegen og naturforskeren Paul Gaimard, leder for den franske ekspedisjonen La Recherche. Dette var en vitenskapelig ekspedisjon som varte i tre år, 1838–1840. Målet for ekspedisjonen var å undersøke nordområdene, altså Færøyene, Island Svalbard og Skandinavia.

REISTE MED KORVETTEN LA RECHERCHE

Ekspedisjon var støttet og initiert av kong Ludvig Filip. Han hadde aldri glemt den gjestfrihet han var blitt møtt med i nord. Flere av ekspedisjonens deltagere skulle gå ombord i korvetten «La Recherche» i Trondheim, blant annet Paul Gaimard, og følget måtte vente flere dager før den ankom dit. I løpet av ventetiden ble de godt kjent i byen. De var oppom madame Holmberg for å se rommet hvor kongen hadde bodd i sin ungdom. Det ble holdt flere store middagsselskaper for de celebre besøkende, både i Stiftsgården hos stiftsamtmann Feldsted og den franske konsul. Det ble gjort gjengjeld på korvetten, da den endelig dukket opp.

Da Gaimard etter den første ekspedisjonen kom tilbake til Frankrike, fortalte han kong Ludvig Filip at hans gamle vertinne madame Holmberg ennå levde. Da «La Recherche» dro av gårde mot nord igjen i 1839 hadde de med gaver ombord. Madam Holmberg fikk et vakkert kabinettur til erindring om kongens besøk i 1795. Det fikk sin plass på samme bord som madame Holmberg hadde fått av ham 43 år tidligere.

Kabinetturet er i bronse med en forgylt Napoleon I på sokkel og har en spilledåse i fotstykket. På repertoiret står både en galopp og en quadrille, noe som sikkert satte minnene i gang hos den tilårskomne madammen. Kabinetturet ble solgt på auksjonen etter madam Holmbergs død, til overtoldbetjent Hagen i Bergen og hans kone, som hadde glede av det i mange år og enken ga det i 1918 som testamentarisk gave til Selskabet.

KONGEBYSTEN

Da ekspedisjonsleder Paul Gaimard hadde overlevert kabinetturet til madam Holmberg, seilte korvetten «La Recherche» videre nordover og etterlot en vertinne som sikkert aldri kunne fått bedre reklame for hotellet sitt. I tillegg til de vitenskapelige oppdragene var også en overlevering av en bronsebyste en viktig oppgave. Bysten fremstilte kong Ludvig Filip. Den skulle overleveres til handelsmann Cort Buch i Måsøy,

Foto fra handelsmann Raschs stue med bysten av kong Ludvig Filip, tatt før brannen i 1944. Foto Måsøy museum

Restene av kongebysten som ble funnet igjen etter brannen. De er nå utstilt i Måsøy museum, avd. av Kystmuseene i Finnmark. Foto Bernt Jacobsen, Måsøy museum

hvor Ludvig Filip altså hadde hatt et minneverdig opphold som ung prins på sin reise til Nordkapp.

Paul Gaimard hadde ordre om at bysten skulle stilles opp i huset på Måsøy, – men da skipet kom dit, var Buch død og huset flyttet inn til Havøysund. Der var det da i handelsmann M. Ulick eie. Han hadde fiskeoljefabrikk og drev med handel. Det ble bestemt at de, til tross for at huset sto på et annet sted enn den gang kongen var der som prins, skulle følge kongens forordning og plassere bysten i samme hus med klausul om at den ikke skulle selges eller flyttes derfra. Handelsmannen var positiv og overlevringen ble gjort riktig høytidelig med 21 kanonskudd fra båten, hurrarop og champagne, hvorpå gjestene ble fulgt inn i storstuen hvor bysten ble plassert på sokkelen. Her sto den da den siste handelsmann Henrik Rasch overtok stedet og helt til vinteren 1944. Da ble huset brent av tyskerne!

RESTER FRA RUINENE

Våren 1945 fant en av Havøysunds beboere bysten i ruinene. Den var skadet, men han kunne gjenkjenne den. Sokkelen, som var laget av tre, var helt oppbrent. Restene av bysten ble lagt til side, men da han kom for å hente dem, var de borte. De var blitt innlevert til Tromsø Museum. Her levde bysten, eller restene av den, en anonym tilværelse helt til museet i Nordkapphuset i Honningsvåg ble åpnet i 1985, og Tromsø Museum deponerte den der. Dette skapte forargelse i Måsøy historie- og museumslag. Det hadde lenge vært arbeidet for å få bysten tilbake til Måsøy, hvor den ifølge kong Ludvig Filips klausul skulle oppbevares.

Dessuten hadde allerede Nordkapphuset en kopi av bysten som de tidligere hadde fått fra den franske stat. Museumsutvalget jobbet med mange forskjellige lokaliseringer av bysten. Forutsetningen for å få den tilbake var å ha et sikkert og egnet sted hvor den kunne oppbevares. For folk i Havøysund var det også viktig at den kunne presenteres for publikum. Det hadde allerede lenge vært drevet innsamling av museumsgjenstander. Og endelig ble etableringen av Måsøy museumssamling i prestegården i Havøysund klar. Mange gledet seg den 21. september 1989, da Ludvig Filip igjen var tilbake i Havøysund, nå trygt plassert på Måsøy Museum.

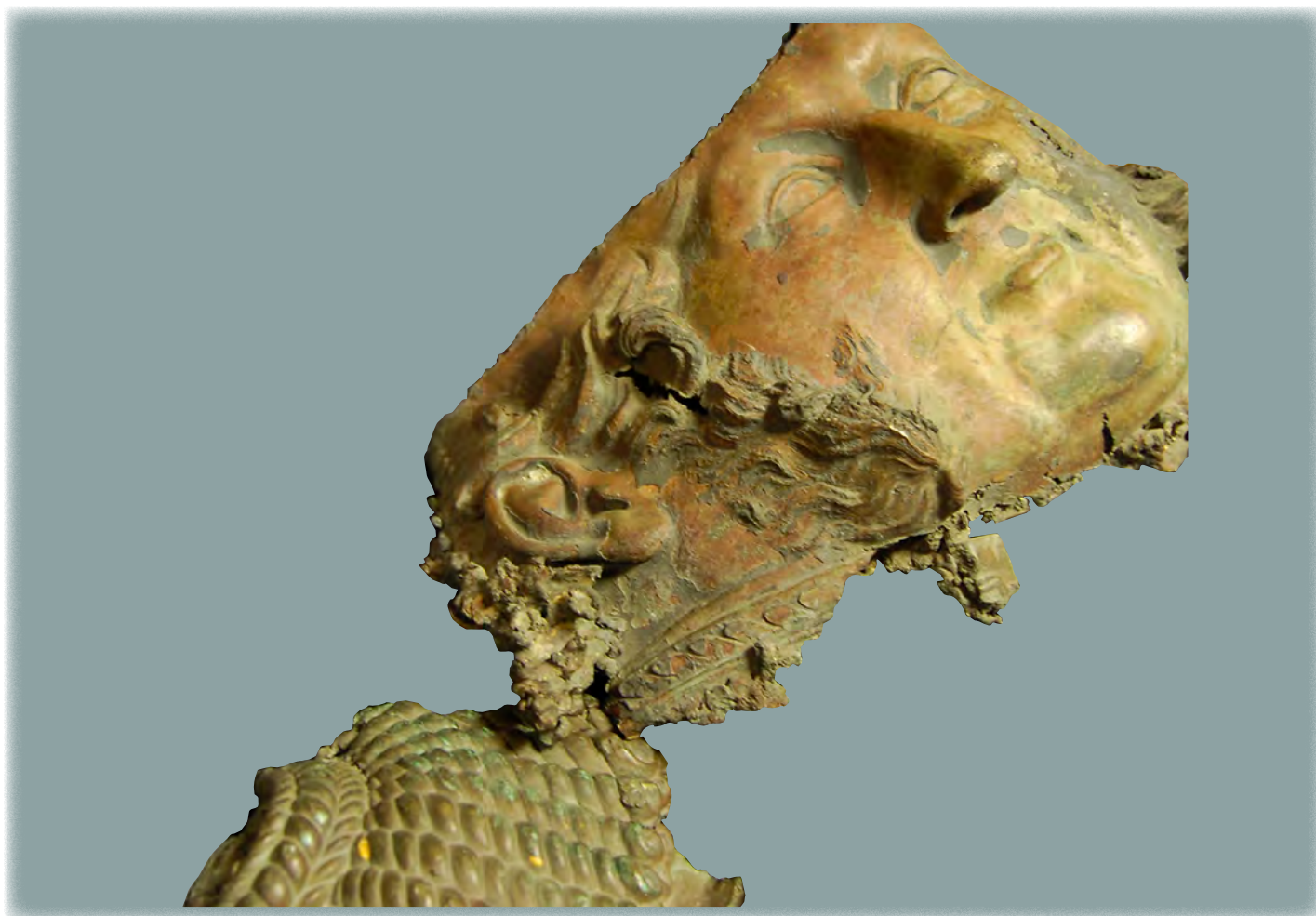
Gullmedaljen som konsul Christofer Buch fikk tilsendt, ble det laget en kopi av i tinn. Konsulen ga den til Bergen museum. Det viste seg imidlertid at det også eksisterer en lignende medalje i bronse. Etter nærmere undersøkelse dukket denne opp i Vitenskapsmuseets numismatiske samling. Buch var nemlig medlem av DKNVS Selskab fra 1812 og hadde gitt den i gave til Selskabet.

Lesetips

Edwin With og Andr. B. Wessel: *Spredte trekk fra Ludvig Philip av Orleans' reise i Nord-Norge og Lappland i 1795*. Hammerfest 1930.
«Ultima Thule» Årbok nr. 25, 2010. Kystmuseene i Finnmark.

Forfatter

Britt Eli Thingstad er overingeniør ved Konserveringslaboratoriet ved NTNU Vitenskapsmuseet, Seksjon for arkeologi og kulturhistorie.

Fane fra Trondhje

Gul silkefane fra Trondhjem Borgercorps, opprinnelig fra Fredrik den 5.s tid. Fanen viser to riksløver på hellebard under en kongekrone med rikseple og kors. Etter 1844 ble hellebarden byttet ut med øks i det norske riksvåpenet. Fanen er slitt og for å bevare den, er den blitt konserverv. Den er lagt inn mellom to tynne lag av tekstilet crepelin.

Foto Åge Hojem. NTNU Vitenskapsmuseet

Trondhjems Borgercorps

Av BRITT ELI THINGSTAD

Denne fanen som har vært i NTNU Vitenskapsmuseets eie siden 1865 har en interessant historie. Fanen ble da overlevert av brannsjef Kai Nielsen. Den skal ha vært i Trondhjems Brandkorps eie siden Trondhjems Borgercorps ble lagt ned i 1881. Den er laget av gul silke og har opprinnelig hatt et brodert monogram med den dansk-norske kong Frederik 5.s initialer. I 1818 førte bruken av fanen til hissige kongelige uttalelser og nesten oppsigelse av stiftsamtmannen i Trondheim, grev Trampe. Det er en politisk bakgrunn for dette, som skriver seg fra den urolige perioden omkring 1814.

Frederik Christopher Greve av Trampe (1779–1832) var en dansk jurist som ble utnevnt til stiftsamtmann i Trondheim av kong Frederik 6. i 1810, mens Norge ennå var en del av det dansk-norske rike. Som dansk embetsmann var han ikke spesielt begeistret da Norge ble overlatt til Sverige etter Kielfreden i 1814. Trampe var tilhenger av den danske stattholder prins Christian Frederik som i 1814 ble valgt til konge av Norge. Etter at svenskene vant over de norske styrkene høsten 1814 ble svenske Carl 13. valgt til konge over Norge. Da han døde arvet Carl Johan tronen, og han ble kronet i Trondheim 7. september 1818 under store festligheter. Samme kveld, etter

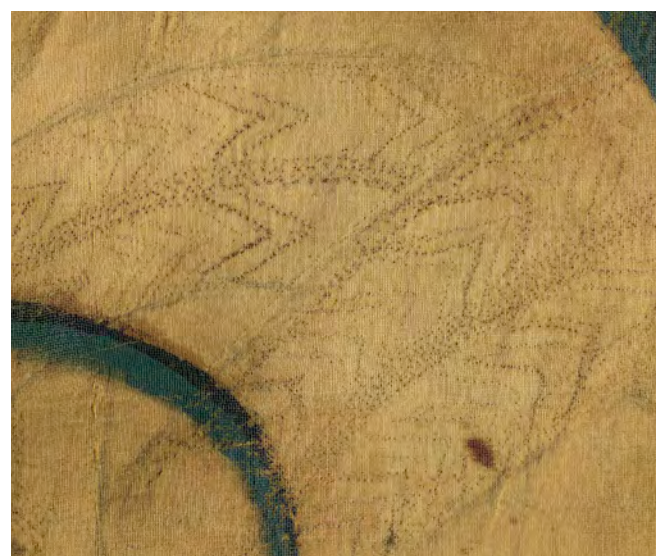
høytidelighetene ble grev Trampe innkalt til kongens gemakker. Her fikk han en skikkelig overhøvling av den nykronede kongen, som beskylte ham for manglende oppmerksomhet og hengivenhet. Han hadde nemlig oppdaget at Borgercorpsen ved paraden hadde båret en fane med det danske riksvåpen, og ville ha seg frabedt slik ringeakt.

Frederik 5.s speilmonogram i malt gips. Fredrik 5. var konge av Danmark-Norge fra 1746–1766.

Løvemankene og pelsen er brodert i flere fargenyanser og med bølget form for å få fram teksturen. De norske riksløvene fremstilles gjerne med bladkrone. Foto Åge Hojem. NTNU Vitenskapsmuseet

Rester etter broderiene sees som hull i silken. Følger man hullenes mønster, kan man tyde Frederik 5.s speilmonogram. Foto Åge Hojem. NTNU Vitenskapsmuseet

Kong Carl 14. Johans kroning i Nidarosdomen 7. september i 1818. Foto Jan Haug, De kongelige samlinger

Kongekronen har bøyler, rikseple og kors. Den er brodert med flere farger og mange sting-typer for å illudere edelstener. Den bølgete kanten under kronen, er rester av F-ene i Frederik 5.s monogram.

Greven unnskyldte seg med at han ikke mente at det var mulig for ham som leder for borgervæpningen å endre på bannernes initialer uten beskjed fra høyere hold. Men med denne tillatelse fra selve kongen var det ingenting i veien for å endre fanen. Sammen med Carl Johan fikk Trampe tegnet opp et monogram med

initialer og ordenstall, C XIV J, som han tok med seg. Trampe har hatt det riktig travelt denne septembervelden og natten. Han fikk hentet malermester Mathias Ferslev Dalager som var tegnelærer ved Trondhjems borgerlige Realskole (1769–1843), og han malte kong Carl Johans speilmonogram på fanen. Ved den høytidelige paraden under kongens avreise morgenen etter, var de nye kongelige initialer det første kongen så da han dro fra stiftsgården. Stiftsamtmann Trampe var tilgitt og han deltok i kongens følge helt til distriktsgrensen ved Melhus, som skikken var. Denne beretningen står å lese i Trondhjemske Samlinger, utgitt av Trondhjems historiske forening 1901–1903.

Når vi i dag foretar nærmere undersøkelser av selve fanen, er det tydelig at grev Trampe har hatt det ekstra travelt natten før kongens avskjed. Ikke bare måtte han få tak i maler, men det var kong Frederik 5.s monogram som var så vakkert brodert på silken, og slikt lar seg ikke fjerne i en håndvending uten skader. Trampe må ha vekket en eller flere syersker som møysommelig har fjernet hvert sting. Riksløvene som holdt omkring det danske kongemonogrammet måtte få sine klør amputert under operasjonen. For at Carl Johans initialer skulle komme tydelig fram, kuttet maler Dalager også ut ordenstallene. C J er malt som speilmonogram i vakre blåfarger med blomsterranker.

Forfatter

Britt Eli Thingstad er overingeniør ved Konserveringslaboratoriet ved NTNU Vitenskapsmuseet, Seksjon for arkeologi og kulturhistorie.

Boktips

Ida Bull, Knut Ove Eliassen, Merete Røskraft og Steinar Supphellen (red.)

Billedredaktør: Kirsti Moe

Trondheim 1814

En februar dag i 1814 ankom prins Christian Frederik Trondheim, kort tid etter at Kielfreden var et faktum. En avslutning av Napoleonskrigene syntes nær, og den 400 år gamle unionen mellom Danmark og Norge var oppløst. Danskekongen hadde oppgitt sin rett til Norge til fordel for svenskekongen. I denne situasjonen grep krefter i den norske befolkningen inn for å få innflytelse over hvordan Norge

heretter skulle styres. Hvilken rolle hadde Trondheim, Trøndelag og trondhjennere i de begivenhetene som førte fram til riksforsamlingen på Eidsvoll og utformingen av Grunnloven? Og hvordan var den byen som tok imot Christian Frederik i disse februar dagene? Trondheim 1814 retter søkelyset mot sentrale begivenheter og personer i det trondhjemske miljøet i perioden rundt 1814 og viser sider ved selve byen og byens befolkning. Hva vet vi om de politiske, sosiale, økonomiske og kulturelle rammene rundt livet til Trondheims befolkning på tidlig 1800-tall? Hva levde folk av, og hvordan levde de? Hvordan så byen ut? Dette er noen av temaene som blir belyst i denne boka. Boka er en utgivelse i serien Skrifter fra Det Kongelige Norske Videnskabers Selskap (DKNVS).

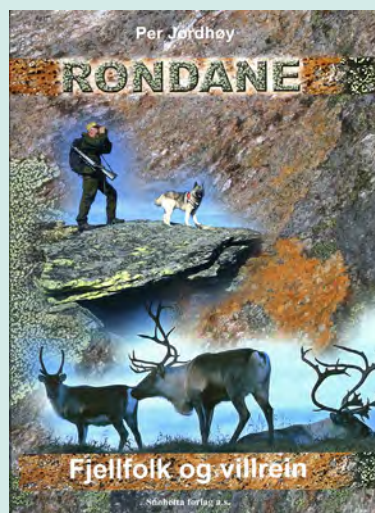
Per Jordhøy

Rondane. Fjellfolk og villrein.

Snøhetta forlag a.s.

I denne boka som er på 168 rikt illustrerte sider tar forfatteren for seg villreinbestanden i Rondane, og stiller spørsmålet hvordan denne best kan opprettholdes og fortsatt holdes livskraftig i årene som kommer. Han setter fokus på sameksistensen mellom dyr og mennesker og hvordan villreinen er blitt beskattet og forvaltet gjennom flerfoldige århundrer. Gjennom presentasjon av gamle fangstanlegg og fangstmetoder med gode og lett leselige kart og

beskrivelser gir forfatteren et godt bilde av reinens arealbruksmønster og adferdsendringer i et langt tidsperspektiv. Kombinert med stadig økende innsikt i reinens levemåte og bestandsutvikling, gjennom tellinger og biologiske og botaniske observasjoner, gir dette et godt grunnlag for å holde kontroll over reinsdyrstammen og hvordan den best kan forvaltes i forhold til dagens mange utfordringer. Dyktige pionerer som E.S. Winther, N. Heitkøtter og E. og S. Barth berømmes

for sin feltinnsats, både mht kulturminnekartlegging og tellinger av villreinbestanden. De gamle fangstmetodene ses i relieff til nyere tids fangstmetoder med gevær, og gamle reinsjegere og den fangstkulturen de representerer blir skildret. Den kunnskapen om reinen som de sitter inne med gir et viktig bidrag til forståelsen av reinens beitebruk og adferdsmønster. Avslutningsvis gir forfatteren en oversikt over tiltak og planer for å gi villreinbestanden i Rondane best mulig levekår. En viktig bok både for folk og dyr!

Kari Støren Binns

Marthe Rye Bårdsen. Cicignon in Trondheim. Museumsforlaget

Johan Caspar von Cicignon var født i Oberwampach i Luxemburg ca. 1625 og ble vervet av dansk kongen i 1657. Cicignon utbedret og planla festningsanlegg, blant annet i Bergen og Fredrikstad – og han har æren for Trondheim sentrums barokke gatenett og festningsanlegget Kristiansten. I 1681 herjet den såkalte Hornemansbrannen i Trondheims gater og Cicignon ble beordret til byen for å lage en byplan som skulle hindre nye katastrofer. Boka innleder med brannen som førte til at storparten av Trondheim ble lagt i ruiner. Vi følger Cicignons plan gate for gate og sammenligner Trondheim med andre europeiske storbyer på den tiden. Cicignons bakgrunn som militær ingeniør blir kort fortalt før vi ser på hans arbeid med festningsanleggene Munkholmen og Kristiansten. Til slutt tar vi et voldsomt sprang i historien og oppdager spor etter Cicignon i dagens Trondheim. Marthe Rye Bårdsen har skrevet boka på engelsk og sammen med flotte illustrasjoner fra gamle og dagens Trondheim er dette ei lita bok som passer for alle med hjerte for byen.

Silkevester og politikk

Den 26. mars 1827 skrev stortingsmann Henrik Horneman (1769–1838) i sin dagbok at han denne dag «kiøbte et Vestetøy hvori vævet 17de May, disse Veste kaldes Constitutions Væste». Ifølge dagboken deltok han den 17. mai i middagen i Stortinget, og senere på et ball i Sommerforeningen. Det er lov at gjette på at han var iført sin nye vest.

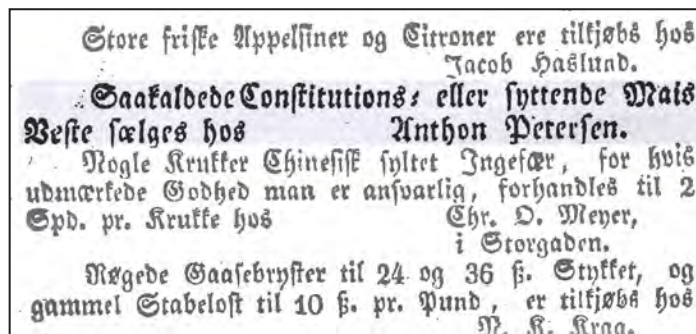
Av LISE BENDER JØRGENSEN og
BRITT ELI THINGSTAD

Det første 17. mai-toget gikk i Trondheim i 1826, på initiativ av tidligere redaktør i Adresseavisen, Matthias Conrad Peterson. Det var først og fremst håndverkerlaugene som stilte opp. Året etter, 1827, skulle det ifølge opposisjonsbladet *Patrouillen* feires «fra Nordkapp til Lindesnæs ved glad Maaltid, ved Drikkehornet og skyldfri Dans, med Ildblus og Glædeskud». Det ble også holdt middag i Stortinget. I Trondheim startet dagen med kanonskudd kl. 5 om morgenen og et stort borgertog som gikk fra Ilevollen gjennom Kongens gate til Torget med faner med nasjonale motiver. Blant de som gikk i tog var det sikkert flere som var iført 17. mai-vester.

PATRIOTISK SILKEVEST

17. mai-vestene er av mørkeblå silke med et grønt mønster som viser en klippe med innhugget XVII MAI, kryssende gran- og bjørkegreiner og oppå klippen en fugl, Fugl Fønix, mot den oppgående sol. Seks 17. mai-vester er bevart og de befinner seg på Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum i Trondheim, i Kunstindustrimuseet i Oslo, Drammens Museum og på Norsk Folke-

Nederst: Vestmotive viser datoen for konstitusjonen på en klippe omkranset av bjørk og grankvister, noe som henviser til grunnloven. Fra klippen stiger fugl fønix opp. Foto Steffen Wesselvold Holden, Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum

17. mai-vester er blitt vanlige i 1827. 4. mai avrettes de til salg i Morgenbladet mellom appelsiner og kinesiske syltede ingefær.

og

museum. En er i privat eie. Vesten har, som moten var på den tid, rett oppstående krage, den er lukket med 6–8 overtrukne knapper, to små lommer, og forstykkene skråner svakt ned midt foran. Ryggen er forsynt med knyttebånd til regulering av vidden. 17. mai-vesten inngår i dag i Trondheims Borgerbunad.

Stoffet ble forhandlet av ulike kjøpmenn, for eksempel Fr. Kiøsterud i Drammen som 1827 og 1828 averterte i Drammens Tidende, og i Christiania var det flere som i årene 1827–31 averterte med vestestoff eller ferdige vester. Avertissementene står i disse årene tett gjennom april og mai frem til den 17. mai. De eldste avertissementene er fra 13. mai i 1826, hvor så vel Morgenbladet som Christiania Intelligenssedler etterspør «tvende Constitutions-veste til kjøps»; det tilføyes at «der sees ikke på prisen». Det vil si at vestene var kjent senest fra 1826. Avertissementenes opphør etter 1831 tyder på at interessen på det tidspunktet var avtatt.

I en artikkel i Morgenbladet 1827 oppfordrer den anonyme innsenderen til at flere bruker «Anthon Petersens Constitutions-veste som sit bedste høitidsplag». Det kan tyde på at Petersen var importøren, i alle fall dette året.

Men i 1829 var det andre kjøpmenn, G.F. Hagemann og H.P. Werner, som averterte med vestestoff

Øverst: 17. mai-vesten eller «constitusjonsvesten» som ble så populær i 1826. Den ble ikke sett nådig på av kong Carl Johan og unionistene. Foto Steffen Wesselvold Holden, Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum

Vest med Carl 14. Johan-monogram vevd på jacquard-vev i et svensk veveri omkring 1830. Foto Lars Sjöqvist, Värmlands museum

Detalj av Carl Johans-vest. De ble kanskje lansert som en protest mot de nasjonalpatriotiske vestene med 17. mai-motiv som ble brukt i Norge. Foto Lars Sjöqvist, Värmlands museum

og ferdige vester. Det året var stemningen amper, året før hadde kong Carl 14. Johan i siste øyeblikk utstedt forbud mot 17. mai-feiring, og det ble fra myndighetenes side ikke sett med blide øyne på forsøk på å markere dagen.

Politimester Gjerdrum henvendte seg derfor personlig til kjøpmann Werners krambod og bad om at de såkalte 17. mai-vester

ikke mer måtte bli kunngjort i avisen. På selve dagen spaserte Akershus' kommandant, generalmajor, baron Wedel-Jarlsberg, på bryggen i Christiania. Han ville da hilse på en aktet borger, men fikk plutselig øye på dennes vest. Generalmajoren snudde og løp så fort han kunne. Et par dager senere oppfordret en innsender i Morgenbladet alle menn til å kjøpe inn tøy til en vest, og kvinner og barn til å sy seg hele drakter av stoffet, fordi det hadde vist seg å påføre den berømte generalmajoren en sådan skrekk.

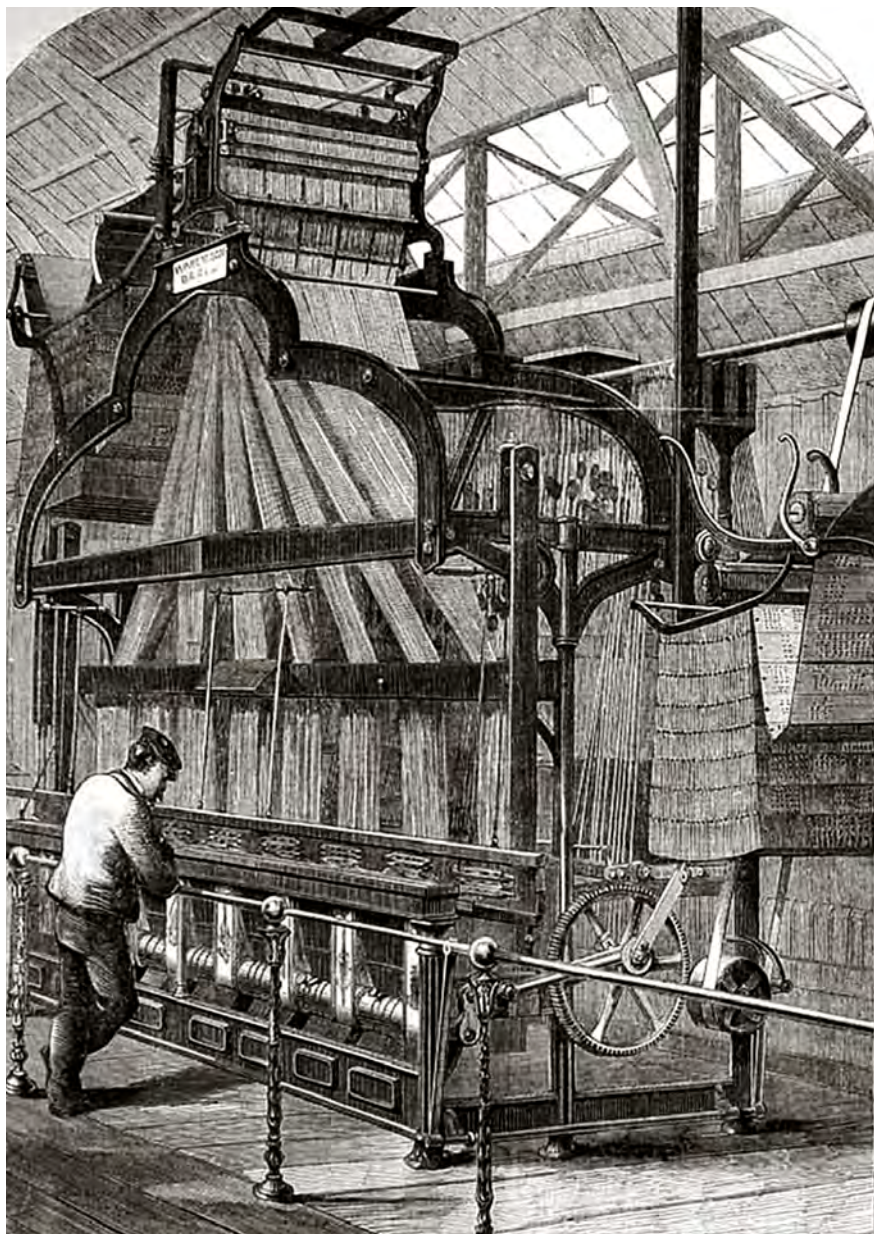
Astrid Bugge, som skrev om 17. mai-vestene i Norsk Folkemuseums Årbok 1964, har undersøkt de seks bevarte vestene og kunne konstatere at fire av dem ser ut til at være av samme stoff, mens to har litt avvikende farger og stammer fra en annen oppveving av stoffet. Bugge mener at det har dreid seg om en liten spesialbestilling av en ganske ordinær silke kvalitet, fremstilt av et lite verksted. Men de avvikende farger tyder på at det har vært tale om minst to leveranser. Stoffene er likevel ikke helt ordinære, som Bugge mente. En nylig avhandling av den svenske håndveveren Martin Ciszuk slår fast at de er vevd på en jacquard-vev, dvs. en vev utstyrt med en styreordning basert på hullkort.

Dette systemet ble oppfunnet av franskmannen Joseph Marie Jacquard i 1804, og markerte en revolusjonering av tekstilindustrien. Den gjorde det mulig å fremstille kompliserte mønstre med halve arbeidskraften, og oppfinnelsen medførte da også uroligheter i silkevevningens høyborg, Lyon, hvor byens mange fattige veverer så sitt levebrød forsvinne. Men utviklingen lot seg ikke stanse. Etter noen forbedringer i 1815–1817 ble jacquard-maskinen satt i produksjon og fikk raskt stor utbredelse i Frankrike. Tross forsøk på å beskytte produksjonen spredte den seg til England og resten av Europa i 1820-årene, og i 1830 måtte Frankrike oppheve eksportforbudet. Det betyr at det var en helt ny teknologi som lå til grunn for stoffet i 17. mai-vestene, når de dukker opp i andre halvdel av 1820-tallet.

Noe av det som jacquard-maskinen gjorde det mulig å fremstille, var stoffer med svært store og detaljerte mønstre. Vevde bilder og tekst, som på 17. mai-vestene, er gode eksempler på dette, og det viser hvilke muligheter den nye teknologien kunne by på. Mønstrer måler 5,3 cm i bredden, og fordi stoffet har 73 renningstråder per centimeter betyr det at mønstrer består av nærmere 400 tråder i renningen.

Ciszuks arbeid omtaler dessuten en gruppe svenske silkevester som er nært beslegget med de norske 17. mai-vestene. Her var det imidlertid kong Carl 14. Johans navn som var i fokus. Stoffet i de svenske vestene er i samme grunnbinding, sateng, har samme antall tråder i renningen såvel som innslag, og mønstrebredde er også her 5,3 cm. Men motivet er helt annerledes: det består av to løver som holder de forente svensk-norske riksvåpen under en enkelt krone, og under dem ordene Carl XIV Johan omgitt av en skyformet innramming. Mønstrer er 4,8 cm høyt og har krevd en jacquard-maskin med 600 kroker og 200 hullkort.

Det er tydelig at mønstrer er utarbeidet av en person med høy teknisk kompetanse. Det er brukt så mange bindinger og overflatestrukturer som mulig i ulike deler av motivet. De tre små kronene i det svenske riksvåpenet er et godt eksempel: skyggen under hver krone er utført i en tett binding, som får de lengre trådforløpene i selve kronens ring til å tre fram

Portrett av kong Carl 14. Johan.

besittelse av den nyeste teknologien og teknisk kunnskap i kong Carl 14. Johans riker.

Men hvor er så stoffet til 17. mai-vestene fremstilt? Det var ingen silkemanufaktur i Norge på den tiden, og den Kongelige Silkemanufaktur i København var blitt stengt omkring 1800. Astrid Bugge korresponderte for 50 år siden med silkeeksperter i ulike europeiske land og USA for å oppklare dette, men lyktes ikke i å slå fast hvor tøyet stammet fra. Ut fra likhetene i mønsterbredde og antall tråder per centimeter mener Martin Ciszuk at de, liksom Carl 14. Johan-vestene, kan ha vært laget i Stockholm. Men dette motsies av den tidsmessige forskjellen. Jacquard-veven var ikke kommet til Stockholm i 1826 da det første gang ble avertert etter Constitutions-vester. Håkon A. Andersen henviser til en kilde fra 1884 som sier at vestene kan være importert fra Elberfeld i Wupperthal, vest i Tyskland. Men det er flere muligheter. Ifølge den svenske tekstilforskeren Agnes Geijer tok engelske bomullsveverier allerede jacquard-maskinen i bruk i 1813, og endelig er det den franske silkeindustrien i Lyon, hvor jacquard-vevningen hadde sin opprinnelse.

Lesetips

Andersen, Håkon A. 2014. 17. mai-vesten. *Katalog til Vidvinkel mot 1814*. Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum 01.02–18.05 2014.

Bugge, Astrid 1964. Constitutionsfeiring og 17. mai-vester. *By og Bygd*. Norsk Folkemuseums Årbok 1963–64.

Ciszuk, Martin 2012. *Silk-Weaving in Sweden during the 19th Century. Textiles and texts – an evaluation of the source material*. Chalmers University of Technology, Göteborg

Geijer, Agnes 1972. *Ur textilkonstens historia*. Lund.

Forfattere

Lise Bender Jørgensen er professor i arkeologi ved Institutt for Historiske studier, NTNU.

Britt Eli Thingstad er overingeniør ved Konserveringslaboratoriet ved NTNU Vitenskapsmuseet, Seksjon for arkeologi og kulturhistorie.

Jaquard-veven fikk raskt stor utbredelse i Frankrike. Tross forsøk på å beskytte produksjonen spredte den seg til England og resten av Europa i 1820-årene, og en helt ny teknologi lå til grunn for stoffet i 17. mai-vestene, da de dukket opp i andre halvdel av 1820-tallet.

med en nesten tredimensjonal effekt. Det er et skrytestykke – men de tekniske finessene ses bare på nært hold. Designet i 17. mai-motivet er langt mer harmonisk. Carl 14. Johan-motivet er et eksempel på at teknologien har vært viktigere enn estetikken. Carl 14. Johan-vestene er laget i et snitt som hører hjemme i 1830-årene, dvs. litt senere enn 17. mai-vestene, men de har krevd samme tekniske utstyr. Martin Ciszuk foreslår at de kan være fremstilt i Stockholm. I 1829 hadde den 23-årige K.A. Almgren, under et opphold i Lyon, lyktes i å kjøpe noen jacquard-maskiner og å smugle dem til Sverige, hvor de ble oppstilt hos hans arbeidsgiver, silkeveveriet Mazer & Co i Stockholm. I regnskapene fra 1831 omtales vestestoff som en del av Mazer & Co's produksjon, og gjennom 1830-tallet var firmaet den største produsenten av vestestoff i Sverige. Var det her silkestoffene til Carl 14. Johan-vestene ble fremstilt? I så fall kan de ha spilt en dobbelt, symbolsk rolle. De understreket at Norge og Sverige nå var ett rike, og var således et svar på de norske 17. mai-vester. Samtidig har de signalisert at man var i

Graver fra steinalder er en sjeldenhet i Norge. I NTNU Vitenskapsmuseets distrikt har vi bare tre funn som vi med sikkerhet kan si er graver fra denne perioden. De er svært forskjellige med hensyn til både form, innhold og plassering i landskapet, og de er alle fra yngre steinalder (3800–1800 f.Kr.)

Steinalderg

Av JENNY KALSETH

Gravene til de døde er en viktig og helt unik kilde til kunnskap om forhistorien. Det er de levende som begraver de døde, og gravene blir utformet etter prinsipper som er aktuelle i den sosiale virkeligheten til de som er igjen. I forbindelse med en begravelse har det vært en bevissthet bak hvordan ritualene ble gjennomført, og som kildemateriale representerer derfor slike funn noe helt annet enn funn fra boplasser.

Gravfunnene kan inneholde informasjon om hvem som ble gravlagt og hvordan, hvor de ble gravlagt, hvilke rituelle handlinger som var knyttet til selve begravelsen og hvilke tanker de levende gjorde seg om hva som ventet etter døden. Hele og fullt funksjonelle redskaper ble ofte lagt ned/ofret. I noen tilfeller er det bevart skjelettresten som kan inneholde informasjon om den døde alder, helse, diett, hva dødsårsaken var og om tidens generelle levekår.

Fra steinalder er det, i motsetning til bronsealder og jernalder, utvilsomt mest boplassfunn. Disse funnene er i hovedsak etterlatt uten at det ligger noen konkret bevissthet bak, og gjenstandene er gjerne brukt opp eller ødelagt. Det er mulig å hente mye kunnskap om menneskene som bodde der ut av boplassfunnene, men denne informasjonen er altså av en helt

Sivert Jørgenvåg (grunneier) og Martinus Hannasvik ved Bjønnhelleren i Aure, ca. 1932. Foto NTNU Vitenskapsmuseet

Graver

annen karakter enn det vi finner i gravfunnene.

HVORFOR SÅ FÅ GRAVER FRA STEINALDER?

Det er flere årsaker til at det ikke har blitt påvist flere sikre graver fra steinalderen i Norge. En av årsakene kan være manglende overflatemarkering. Få av gravene fra steinalder ble markert på overflaten på en måte som er gjenkjennelig for oss i dag. Om det har vært over overflatemarkeringer kan de ha råtnet bort, eller de kan ha blitt pløyd over eller fjernet. En annen årsak kan være forstyrrende aktivitet i nyere tid. Flere av gravene kan ha ligget i områder som er dyrket opp i dag. I forbindelse med pløying, grøfting og annet jordarbeid blir det funnet flere gjenstander som på grunnlag av tilstand og utseende trolig opprinnelig er gravgaver. Den aktiviteten som resulterer i at gjenstandene blir funnet, ødelegger imidlertid gjerne den opprinnelige

Dette er harpunspissen som lå ved barnets venstre side i graven i Bjønnhelleren på Tustna. Illustrasjon NTNU Vitenskapsmuseet

Barnegraven i Bjønnhelleren på Tustna. Barnet var omtrent seks år gammelt da det ble gravlagt. Øverst til venstre i bildet ligger en grønnsteinsøks, nederst midt på ligger en beinarpun. Deler av kraniet og et overarmsbein er det som er bevart av skjelettet. Foto NTNU Vitenskapsmuseet, gravmarkering v/Arkikon

De fire øksene som ble funnet i gravrøysene på Varø, Nærøy. Den lengste øksa er 12 cm lang. Foto Åge Hojem, Foto NTNU Vitenskapsmuseet

sammenhengen eller konteksten gjenstandene ble lagt ned i. Det gjør det vanskelig å fastslå om disse gjenstandene stammer fra graver eller ikke. En tredje årsak til at vi finner så få steinaldergraver i Norge, er dårlige bevaringsforhold. Surt jordsmonn og stor utvasking i jorda gjør at organisk materiale som bein og tre fort råtner, og overgangen mellom forskjellige lag i jorda blir vanskeligere å se.

GRAVRØYSENE PÅ VARØ, NÆRØY

I noen tilfeller er overflatemarkeringen på gravene bevart. På Varø i Nærøy, langs foten av en bergås, lå det tre røysen på rekke med 15 meters mellomrom. I 1913 ble stein fra røysene fjernet til bruk som bygningsstein, og under røysene fant grunneieren fire økser fra yngre steinalder.

Funnstedet ble i ettertid nærmere undersøkt av arkeologen Karl Rygh. I den østligste røysen ble det observert to store steiner stående med to meters mellomrom, med flatsiden vendt inn mot hverandre. Mellom disse hadde en av øksene ligget. I den midterste røysen ble det funnet to økser, og i den vestligste røysa lå en øks plassert ved siden av en stor stein. Rygh var selv ikke i tvil om at det dreide seg om tre graver fra yngre steinalder. Øksene kan dateres til midtre del av yngre steinalder (3300–2350 f.Kr.).

STRIDSØKSGRAVEN FRA SNÅSA

Moderne forstyrrelser trenger ikke medføre at hele graven blir ødelagt, noe stridsøksgraven fra Snåsa er et godt eksempel på. Høsten 1956 ble det under arbeid i et grustak på Sem i Snåsa funnet en flott stridsøks. Funnstedet ble besøkt og senere fagmessig undersøkt av Fredrik Gaustad. Under der stridsøkka ble funnet lå graven utrolig nok intakt. På en oval steinpakning ble det funnet et leirkar, og spor av organisk materiale som ble tolket som rester etter den gravlagte. Graven dateres til perioden 2700–2350 f.Kr.

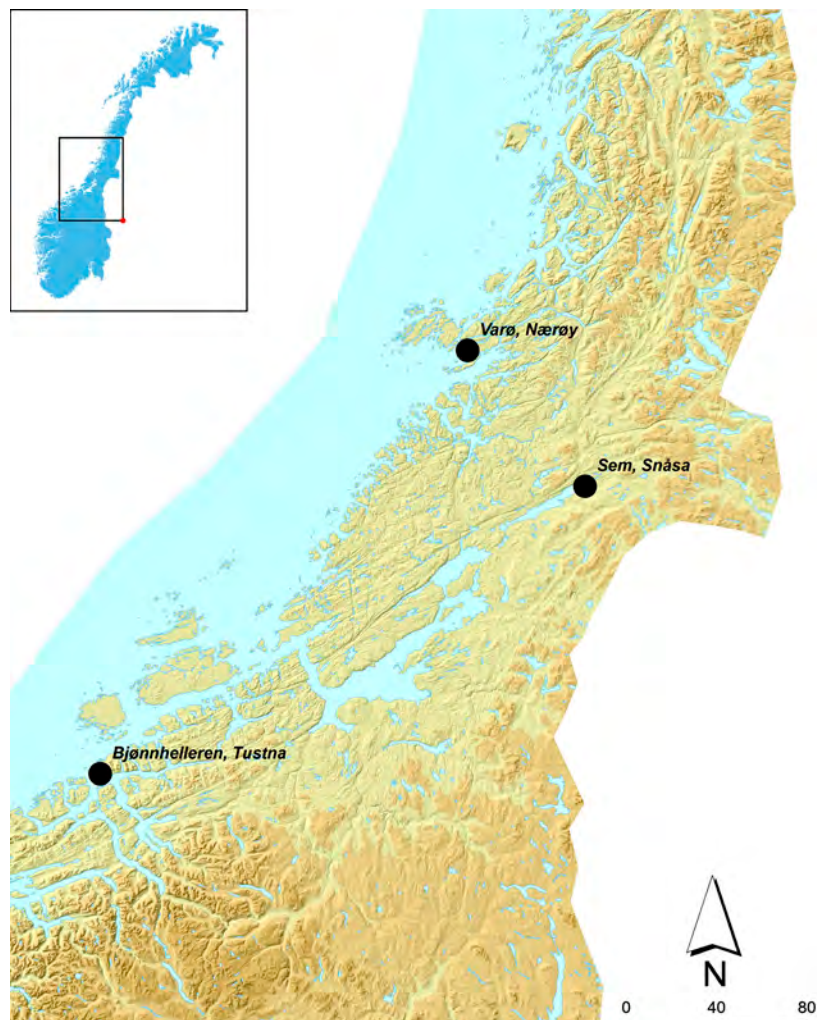
BARNEGRAVEN I BJØNNHELLEREN

I huler og hellere er det gode bevaringsforhold. Her er det mørkt, kjølig og beskyttet mot vær og vind. Fra Bjønnhelleren på Tustna i Aure ble det i 1918 kjørt bort jord til bruk på åkeren. Jorda viste seg å inneholde skjell og knokler, blant annet deler av en hodeskalle fra et menneske.

I 1932 ledet Theodor Petersen en utgraving i helleren. Store deler av kulturlaget var intakt, og i dette laget ble det funnet en barnegrav fra yngre steinalder. Det omtrent seks år gamle barnet hadde fått med seg en grønnsteinsøks, en grønnsteinsmeisel, en harpunspiss i bein med tre mothaker og en flintflekke i graven. Den var anlagt i utkanten av boplassen, og er datert til 2700–2350 f.Kr.

HVA ER EN GRAV?

For å definere et arkeologisk funn som en grav er det nødvendig å finne spor av at den døde er gravlagt. Dette for å utelukke ulykker eller andre hendelser hvor mennesker ikke er begravd etter tidens gravskikk. Spor etter begravelse kan blant annet sees i måten graven er konstruert på, hvilket sted man har valgt å begrave den døde, hvordan liket er plassert, om det er flere graver på samme sted, hvilke gravgaver er lagt ved, hvordan

Funnsted for de tre steinaldergravene i Midt-Norge er markert med svarte punkter. Kart/GIS-applikasjon v/Raymond Sauvage

Tegningen viser en rekonstruksjon av Snåsa-graven laget av arkeologen og kunstneren Kari Støren Binns. Til venstre ser vi den flotte båtøksen var lagt i graven sammen med den døde. Foto Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet

gjenstander og dyr er plassert i graven, og hvordan steiner er arrangert rundt, over eller i graven.

Det finnes flere funn fra Midt-Norge som trolig er gravfunn, uten at det kan sies med sikkerhet. Et eksempel er funnet av fragmenter av et barneskjelett på Aukra i forbindelse med Ormen Lange-prosjektet. Fragmentene er datert til omtrent 2000 f.Kr. Uten funn av gravgaver eller spor etter andre gravskikker kan ikke funnet kalles en sikker grav. På en annen lokalitet utgravd under Ormen Lange-prosjektet på Aukra, ble det avdekket fire røyslignende strukturer som i likhet med røysene på Varøy i Nærøy alle ble datert til midten av yngre steinalder, i dette tilfellet ved hjelp av C14-metoden. Dessverre var det ingen funn som kunne bekrefte eller avkrefte hva slags røys det kan ha vært. Det er også overveiende sannsynlig at flere av de rundt 400 øksene fra yngre steinalder som er funnet i Trøndelag kommer fra graver, men mangel på opplysninger knyttet til funnene gjør at det er vanskelig å si med sikkerhet.

Funnene fra alle de tre gravene som er beskrevet er utstilt i den forhistoriske utstillingen ved NTNU Vitenskapsmuseet.

Forfatter

Jenny Kalseth er arkeolog og overingeniør ved NTNU Vitenskapsmuseet, Seksjon for arkeologi og kulturhistorie.

Bildet viser utgravingen av stridsøksgrava på Snåsa. Personen på bildet holder øksa (T17770) omtrent der den ble funnet. I forgrunnen til høyre skimtes såvidt restene av leirkaret. Foto NTNU Vitenskapsmuseet

Brygggestein og kul – spor etter gårdens

Av GEIR GRØNNESBY

Det var i 1851. Jeg var paa Hedemarken og spaserede en Dag hen over Marken. En gammelagtig husmand stod i arbeide. «hvad er det for Sten?» spurgte jeg og pegede paa et Sted paa Ageren, som var halvt skjult av Smaa-Sten, næve-store. «Ja, det er Brygge-Sten.» «Brygge-Sten?» «Ja, Koge-Sten.» «Koge-Sten?» «Ja, som de kogte med, naar de skulde brygge – i den tid, de ikke havde Malm-gryder.»

Dette skriver Eilert Sundt i Folkevennen i 1865. Han ble senere kjent som en av samfunnsforskningens pionerer i Norge. Sitatet stammer fra en artikkel han skrev etter en reise på Hedemarken. Sundt la merke til at på de fleste gårdene lå det hauger med brent, eller skjørbrent stein, rundt om på tunet. Han spurte litt rundt

om hvordan disse steinene ble brukt og fikk til svar at «Naar der skulde brygges i gamle Dage, plumpede man glohed Sten ned i et Trækar med Vand, og dette blev dermed opvarmet». Han forteller også at mange bønder planerte ut haugene, sannsynligvis fordi de var i veien, og at mange steder var lagene med bryggstein så tykke og kompakte at de bygget nye hus oppå dem.

FÅ BEVARTE BRYGGESTEINSHAUGER

«Mangt et hus staar nu paa Brygge-Stens Grund», skriver Sundt. Han fattet interesse for disse lagene og forsto at de var svært gamle, sannsynligvis fra jernalderen. Siden Eilert Sundt skrev dette, har relativt få arkeologer fattet interesse for disse lagene.

Den eneste bevarte bryggsteinshaugen i Trøndelag på Melandsjø på Hitra. Foto Geir Grønnesby, NTNU Vitenskapsmuseet

Til høyre: Gården Haugen på Torgårdsletta i Trondheim. Tunet ble flyttet på 1800-tallet og området for det tidligere tunet går under navnet «Tøfta». Her er det registrert tykke kulturlag.

kulturlag oppriinnelse

I dag er så og si alle bryggesteinshaugene planert, og vi kjenner bare én eksisterende haug i Trøndelag. Denne ligger på Melansjø på Hitra. Mange bønder forteller imidlertid at de finner svart jord og store mengder skjørbrent stein når de graver på tunet eller i områder rundt dagens tun. Ofte er det et område på åkeren som går under navnet «Gammelgården», eller «Gammelåkeren», hvor det er store mengder svart jord og skjørbrent stein. I slike lag er det vanlig å finne ting som spinnehjul og vevlodd.

Spinnehjul funnet i kulturlag på det gamle tunet på Haugen Torgård-sletta, Trondheim.
Foto
Arne Anderson
Stamnes, NTNU
Vitenskapsmuseet

GJENSTADSFUNN BLANT BRYGGESTEIN

Typisk er gården Vik i Flatanger. Den brant ned på slutten av 1800-tallet, og da husene skulle bygges opp igjen, valgte man et annet sted enn der gården tidligere hadde ligget. I 1978 – da bonden ville pløye opp området der det gamle tunet hadde ligget – dukket det opp store mengder svart jord og skjørbrent stein. Det ble anslått at området med svart jord hadde en diameter på 50 meter og at dybden på lagene var ca. 70 cm. I overflaten ble det funnet vevlodd, fiskesøkker, skår etter kleberkar osv. De tykke kulturlagene på dagens gårder kan være viktige arkeologiske kilder. Mye av det vi vet om vikingtiden, stammer fra gravfunn, og mye av det vi vet om middelalderen, stammer fra utgravninger i middelalderbyer som for eksempel Trondheim. På mange av gårdstunene ligger det sannsynligvis et stort materiale som kan være viktig for å få ny kunnskap om gårdens etablering og utvikling, men også om samfunnsforholdene i vikingtid og middelalder mer generelt.

Vitenskapsmuseet har gjennomført mange utgravninger på Torgårdsletta i Tiller utenfor Trondheim. Disse har foregått på åkrene utenfor dagens gårdstun og er gjort ved at pløvelaget er skrapet av med gravemaskin. Med denne metoden finner vi spor etter stolpebygde bygninger, såkalte langhus, og kokegroper, som er groper med kull og skjørbrent stein som vanligvis blir oppfattet som spor etter matlaging. Kokegroper og langhus påvist på åkrene er nesten alltid datert til bronsealder og eldre jernalder, det vil si opp til og med 500-tallet etter Kristus.

BRYGGESTEIN OG KULTURLAG

Som følge av de mange fortellingene om svart jord og skjørbrent stein som finnes i arkivet på museet, bestemte vi oss for å

utføre mindre prøvegravinger inne på gårdstunene på Torgårdsletta. Nesten alle hadde tykke lag med kull og skjørbrent stein. Det viste seg også at lagene ligger lagvis, det vil si flere ulike lag på hverandre. Noen av dem inneholdt store mengder skjørbrent stein og kull, andre var svarte av kull, men manglet stein. Ofte var det et lag nederst som ikke inneholdt stein i det hele tatt. Siden det finnes ulike typer lag på gårdstunene, er det feil å kalle alt for bryggesteinslag, det er riktigere å gi dem fellesnavnet kulturlag. Kullprøver tatt ut i bunnen av lagene har alle gitt resultat fra yngre jernalder. En tilsvarende undersøkelse ble gjort av arkeologen Oddmund Farbrege på tunet på Egge gård i Steinkjer i 1985. Også han fant ulike lag, noen med brente stein og andre uten. I bunnen fant han et svart lag helt uten stein som han daterte til 500–600-tallet etter Kristus. Det betyr sannsynligvis at gårdstunet på Egge ble etablert på denne tiden.

KOKEGROPER OG BRYGGESTEIN

Kokegroper, som i hovedsak dateres til bronsealder og eldre jernalder, er en matlagingsteknikk som begynner med at man fyrer opp et bål i en grop. På bålet legges det steiner som varmes opp. Når ilden er slukket, legges det som skal kokes, blant steinene. Til slutt dekkes gropen med torv. For oss framstår disse som groper på 1–2 meter i diameter fylt med kull og skjørbrent stein.

Bryggestein representerer en annen måte å koke på. Man varmet opp steiner som så ble lagt opp i store trekar med væske. De glovarme steinene sprakk i møtet med den kalde væsken. Muligens har steinene vært brukt flere ganger til de har sprukket opp i så små biter at de er blitt ubrukelige til dette

*Bryggesteinshauger på Ranheim, fra den tidligere gården Vik.
Foto Geir Grønnesby, NTNU Vitenskapsmuseet*

formålet. Siden har de blitt kastet i en haug hvor de har ligget helt til haugene ble planert ut.

Det finnes én islandsk kilde, Soga om Losjvetningane (1200-tallet), som forteller at steiner ble brukt til å varme opp drikke: «Maten vart da sett på bordet. Mjølka var heit, og det var steinar oppi henne.» Sannsynligvis var dette en teknikk som ble brukt til all koking av store mengder væske, men det kan hende at de store mengdene stein for en stor del stammer fra ølbrygging. For mindre koking ble det sannsynligvis brukt kar av blant annet kleber.

TYSK «STEINØL»

Siden det på 1800-tallet fremdeles var en muntlig tradisjon for å kalle dette for bryggestein, er ikke dette en urimelig tanke. Selv i dag brygger man øl i Tyskland på denne måten, såkalt Steinbier. Fra middelalderens lover vet vi at ølbrygging var pålagt ved lov og at man kunne bli straffet for ikke å overholde dette påbudet. Alle daterte bryggesteinslag og kulturlag fra gårdstun gir resultater mellom 600 etter Kristus og 1500-tallet. Det går altså et dateringsmessig skille mellom kokegroper og stolpebygde hus på den ene siden og kulturlagene på den andre. Dette faller sammen med skillet mellom eldre og yngre jernalder – et skille som settes til 550 etter Kristus og hvor det for øvrig skjer store endringer i det arkeologiske materialet.

STORE MENGDER BRYGGESTEIN

Ved utgravningen som Vitenskapsmuseet foretok i 2013 på Ranheim i Trondheim, ble det avdekket et område hvor tunet til gården Vik lå fram til 1600-tallet. Her ble det funnet store

mengder bryggestein, fordelt på seks hauger. Akkurat som Eilert Sundt fortalte, lå haugene ved det som har vært et gårdstun. De ble bevart som hauger fordi de ganske raskt var blitt dekket av jord som hadde sklidd ned fra skråningen. Dateringene viser at de ble dannet i vikingtid. Bare deler av området der det gamle tunet hadde ligget, ble utgravd, men totalt kjørte vi bort ca. 700 m³ med bryggestein. Vi vil komme tilbake til denne utgravningen i en senere utgave av SPOR.

Det at vi finner tykke kulturlag på mange gårdstun, betyr at mange gårder har ligget på samme sted siden merovingertid/vikingtid. Før dette, i eldre jernalder, finner vi bosetningen spredd over store arealer på åkrene rundt dagens tun. Bakgrunnen for denne endringen i bosetningen er omdiskutert og ikke helt åpenbar, men det kan bety at dagens gårder – de historiske norske bondegårdene – har sine røtter i yngre jernalder, det vil si fra 600-tallet. Det har vært mange teorier om den norske gårdens opprinnelse. Dagens rådende oppfatning er at den oppsto i romertiden (0–400 e.Kr.). Kulturlagene på gårdstunene gir imidlertid grunn til å tro at gården, slik vi kjenner den, oppsto på et senere tidspunkt, etter overgangen mellom eldre og yngre jernalder.

Forfatter

Geir Grønnesby er forsker ved NTNU Vitenskapsmuseet, Seksjon for arkeologi og kulturhistorie.

Snitt gjennom bryggesteinshaugen på Ranheim, fra den tidligere gården Vik. Foto Geir Grønnesby, NTNU Vitenskapsmuseet

Tur-retur: De britiske øyer.

Framsiden av den keltiske spennen med de delfinlignende dyrene er et irsk eller skotsk (piktisk) arbeid fra 700–800-tallet. Spennen som nylig er konserververt etter at den ble funnet i magasinet på British Museum i 2009, er i vår stilt ut på museet. © The Trustees of British Museum.

—Namdalen

En praktfull penne fra De britiske øyer ble i 1886 funnet i en grav i Overhalla i Namdalen. I over hundre år lå den gjemt og glemt som en rustklump i British Museum. Nå er spennen rensset fram og skal stilles ut på British Museum!

Den keltiske spennen ble funnet i 1886 i graven på Lilleberre i Overhalla. Den var så vidt synlig i en klump av organisk materiale som bestod av tekstiler. Det var også rester av tre, noe som tyder på at spennen har ligget i en eske. © The Trustees of British Museum.

Av BIRGITTA BERGLUND og KATRINE DAHL

British Museum i London stiller i vår ut en spenne som i vikingtiden gjorde en lang reise fra De britiske øyer til gården Lilleberre. På slutten av 1880-tallet tok spennen returreisen, men ble først oppdaget av konservator Barry Ager på British Museum da Katrine Dahl besøkte museet i 2010. Hun ville se på gravfunnene fra Lilleberre i forbindelse med sin masteroppgave. Spennen lå inne i en klump av tekstiler og annet organisk materiale og var derfor lite synlig. Ved nærmere øyensyn kunne det skimtes bronse mellom lagene av tekstil. Og da spennen ble røntgenfotografert, kom dette tydelig fram. Det viste seg at bronzen tilhørte en forgylt spenne dekorert med keltisk ornamentikk. Selv om det i Norge, som vi så i SPOR 2013/1, er funnet over 500 gjenstander fra vikingtiden som stammer fra De britiske øyer, er det slett ikke hverdagskost at slike funn blir oppdaget, og at de er i så god stand som denne.

OPPRINNELIG DEKOR PÅ ET RELIKVIEGJEMME

Den forgylte bronsespennen er diskosformet og ca. 6 cm i diameter. I sentrum er det et korslignende ornament med fire løv rundt

Spennens bakside med rester av nålefestet av jern. Det ble nok satt på først etter at spennen hadde kommet til Norge. Minst to lag av tekstil sees også. © The Trustees of British Museum.

Spennen fra Lilleberre kan opprinnelig ha vært festet til et relikvieskrin som dette. Skrinet, som også det stammer fra De britiske øyer, er fra gården Melhus i Overhalla. Foto Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet

hvilket tre delfinlignende dyrefigurer bukter seg. Mye av den øvrige ornamentikken består av fletteband innenfor avgrensede felt. Ornamentikken i sentrum og formen på dyrehodene har klare paralleller både i keltiske metallarbeider og i manuskripter fra 700–800-tallet, opplyser Barry Ager. Spennen kan ha vært festet på et bokomslag, men kanskje heller på et relikviegjemme, trolig et skrin, fra Irland eller Skottland. I slike skrin ble relikvier, dvs. levninger etter helgener, oppbevart i kirker og klostre. Spennen har dermed opprinnelig ikke vært en spenne. På baksiden har den et nålefeste av jern som ikke fantes der da den var ny. Dette ble satt på etter at den ble fjernet fra relikviegjemmet, og dermed fikk den en ny funksjon som spenne.

HVORFOR HAVNET SPENNEN FRA DE BRITISKE ØYER I OVERHALLA?

Den vanlige teorien om hvorfor det finnes så mange gjenstander fra De britiske øyer i graver i Norge, er at vikinger røvet dem på tokt. Når de kom hjem til Norge, skal de ha gitt gjenstander som kunne gjøres om til smykker, til sine kvinner – som så senere fikk dem med seg i graven. Mange av gjenstandene er også fra kvinnegraver, slik som spennen fra Lilleberre. Inntil arkeologen Anne Stalsberg i begynnelsen av 1980-tallet viste at skandinaviske kvinner i vikingtid drev handel i Rus', var det ingen forskere som trodde at kvinner hadde en aktiv rolle i utlandet. Nå ser vi på dette som en selvfølge, og det samme gjelder synet på at vikingtidens kvinner også kunne delta på mindre fredelige tokter. Kvinner fra De britiske øyer ble nok tatt med som slaver til Norge, men det er ikke så sannsynlig at slike kvinner, som vi må tro var kristne, bar smykker som hadde vært en del av kristne symboler som hedninger hadde ødelagt. Slavenes lave status var nok en annen årsak til at de neppe hadde med seg slike smykker til Norge. Antagelig markerte smykker fra

De britiske øyer høy status for gravlagte i Norge i vikingtiden. De opprinnelig britiske gjenstandene finner man på handelsplasser fra vikingtiden, slik som Kaupang og Hedeby. Det kan bety at de også kan være gjenbrukt i handel. Arkeologen Charlotte Blindheim argumenterte sterkt for dette på et tidlig tidspunkt, og Egon Wamers mener denne teorien er styrket gjennom de senere års utgravninger på Kaupang.

Ottar fra Hålogaland tok rundt år 890 ruten langs norskekysten ned til Skiringssal, dvs. Kaupang ved munningen av Oslofjorden i Vestfold, og over Hedeby til De britiske øyer. Det må ha vært den sikreste og vanligste veien, ettersom man da unngikk mange åpne havstykker. Trolig kom også spennen fra Lilleberre denne veien da den ble brakt til Norge. Den kan ha kommet før handelsplassene var særlig etablert, men trolig etter at handelen hadde kommet skikkelig i gang der i vikingtiden.

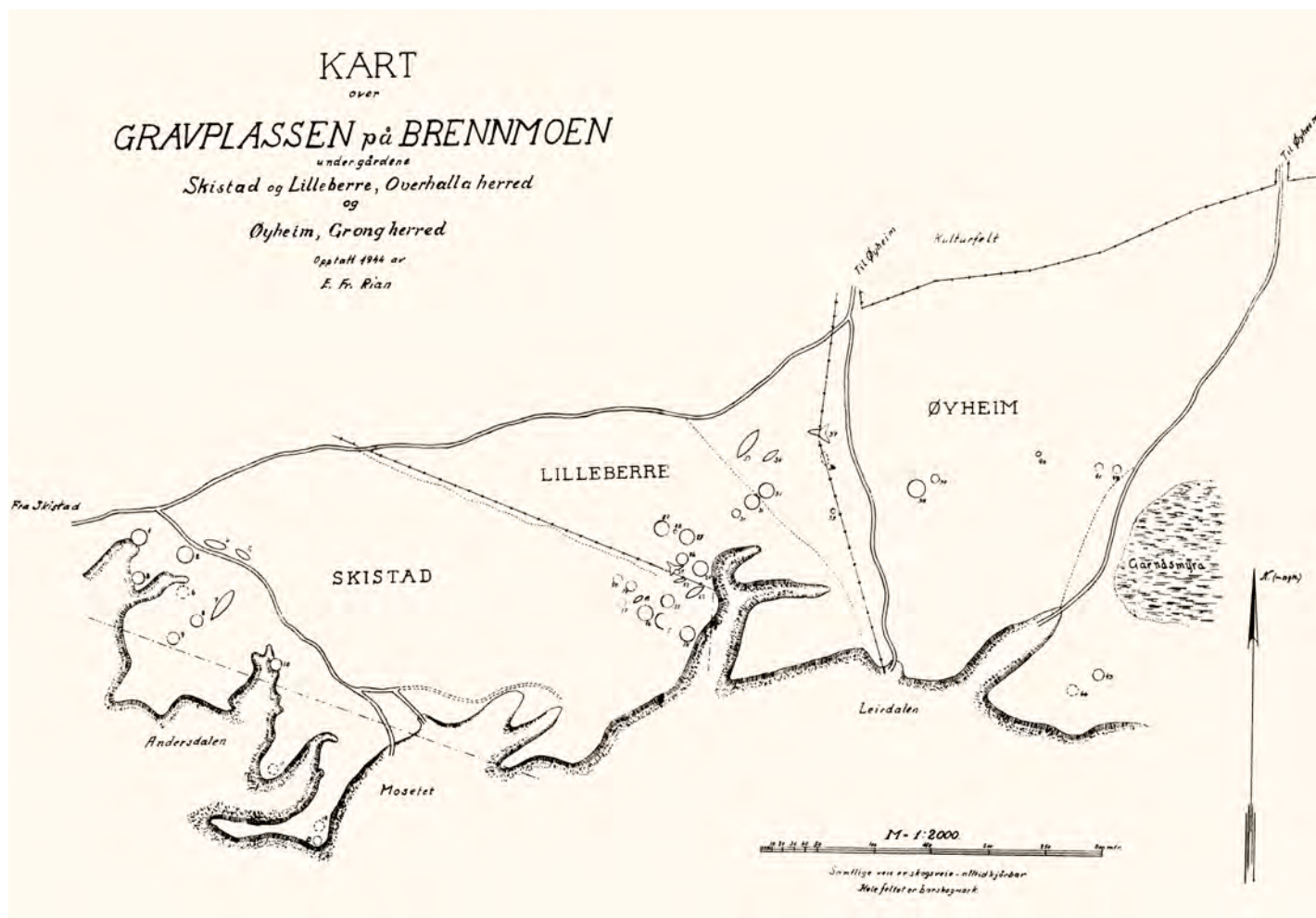
Vi må regne med at spennen lenge var brukt i sin opprinnelige funksjon på De britiske øyer før den kom til Norge. Hvis den har kommet til Lilleberre som et resultat av handel, trenger det ikke bety at den var kjøpt på hederlig vis. Det er neppe sannsynlig at kirker og klostre solgte sine liturgiske gjenstander, hele eller stykkevis, til hedninger fra Skandinavia. En annen mulighet som er diskutert, er at de kom til Norge gjennom misjonsvirksomhet. Om så var, har det nok først og fremst vært gjenstander som ble brukt i liturgien.

HANDEL I OVERHALLA?

I Overhalla er det en konsentrasjon av funn fra De britiske øyer fra yngre jernalder. Foruten spennen fra Lilleberre er det funnet et helt relikvieskrin og bronsebeslag på gården Melhus, tre funn av skålvekter fra Bjørnes nedre og Voll, og beslag til drikkehorn

Hvalbeinsplaten var det første funnet i kvinnegraven. Spaden delte platen i to og vi ser fortsatt skjøten etter at den ble satt sammen. Hvalbeinsplater er ikke helt uvanlige funn i velutstyrte kvinnegraver fra vikingtiden langs norskekysten, men er funnet også andre steder, bl.a. i Skottland. Platene er tolket som strykebrett for finere lintøy, men nylige analyser utført av Eva Isaksen har vist at det er skjæremarker i dem, så kanskje de er brett som man skar opp og serverte mat på. © The Trustees of British Museum.

Gravfeltene på Lilleberre i Overhalla og nabogårdene Skistad og Øyheim ble oppmålt i 1944 av E. Fr. Rian. Det var fortsatt igjen mange gravhauger her da. NTNU Vitenskapsmuseet, Topografisk arkiv

på sistnevnte gård. Funn av skålvecter trenger ikke å bety at man drev med handel, ettersom det kunne være andre årsaker til at man trengte vekter. Den viktige ferdselsåren Namsen, som forbinder kysten med store innlandsområder, gjorde det gunstig for folk i Overhalla å samle ressurser som kunne brukes i handel, fra et stort område. Arkeologen Oddmunn Farbrege har i sin forskning vektlagt sentralplassene her gjennom hele jernalderen, og ikke minst kjent er Bertnem, med sine monumentale gravhauger. Det er trolig at sentralplassene tidlig organiserte varebytte og handel, men en mer dristig tanke er at det langs Namsen – kanskje i Overhalla – fantes en handelsplass i vikingtiden.

Noe som styrker teorien om at handel var viktig i Overhalla i århundrene rundt år 1000, er funn av en kufisk *dirhem* trolig slått ca. år 750–815, og ni norske brakteater fra 1100-tallet. Funnet kom fram under utgravning av en hustuft på lokaliteten Moselet på Brennmoen på gården Skistad, utført i regi av Kristen Møllenhuis. Den kufiske *dirhemen* er en islamsk sølvmynt, og den antyder at man i Overhalla hadde handelskontakter ikke bare mot vest, men også mot øst. På Gotland, den store øya i Østersjøen, er det ikke uvanlig å finne skatter med kufiske *dirhemer* inne i hustufter fra vikingtiden. Dette tas gjerne til inntekt for handel, men det kan også skrive seg fra sjørøveri. Vi kan merke oss at Skistad og Lilleberre i dag er nabogårder, og at et stort gravfelt har strukket seg over begge gårdene. Spennet på British Museum er funnet i den delen av gravfeltet som i dag ligger på Lilleberres grunn. Lilleberre kan ha blitt utskilt fra Skistad en gang etter vikingtiden.

ENGELSK ARKEOLOG I OVERHALLA

Alfred Heneage Cocks (1864–1928) besøkte Overhalla på 1880-tallet, og etter tillatelse fra grunneierne grov han ut flere graver på det store feltet på Lilleberre. Han undersøkte også gravhauger på Storem. Opprinnelig kom han til Overhalla for å jakte på elg, og trolig også for å fiske laks i Namsen, som så mange andre engelskmenn. Men gravhaugene fanget hans interesse. Han var ikke uten faglig bakgrunn. I historien til The Society of Buckinghamshire, der Cocks var sekretær i perioden 1896–1908, omtales han som en egenrådig herre som var vanskelig å ha med å gjøre. Han tålte dårlig andre meninger enn sine egne. Det sies at han var en pedantisk vitenskapsmann og en utmerket naturvitenskapsmann. Han ble konservator for selskapets museum i 1893, men sa opp i 1907 etter en krangel om sitt manglende nærvær på museet.

Cocks ga ut mange artikler, men er mest husket som forfatter av *The Church Bells of Buckinghamshire*, utgitt i 1897. Cocks oversatte også en norsk fuglebok skrevet av Robert Collett, publisert i London i 1894. I 1912 grov han ut en romersk villa i Hambleton og fant der en unormalt stor mengde barneskjelett. Cocks organiserte museet som Lord Hambleton bygget, for å huse funnene. Skjelettene har nylig fått stor oppmerksomhet i England, og forskere har foreslått at villaen var et bordell i romertiden. På sin egen eiendom i Skirmett hadde Cocks et menasjeri av ville dyr. Det er tydelig at dette var en fargerik mann, og som det var vanlig på denne tiden, interesserte han seg for flere vitenskaper.

Kvinnen hadde fått med seg flere gjenstander knyttet til tradisjonelt kvinnearbeid som denne snellen til en håndtein, fortidens spinnerokk. Vi ser fortsatt merker på den etter at Cocks var uheldig med kniven. Snellen er laget av marleik, som er en knoll av kalkholdig leire dannet rundt dyrerester. De kan ha mange former, for eksempel runde eller avlange. © The Trustees of British Museum.

Utgravningene i Overhalla ble utført mens Cocks var i tjueårene. Om dette markerte starten på hans arkeologiske yrkesbane eller om den hadde begynt tidligere i England, er ukjent for oss. Cocks tok med seg funnene fra Overhalla til England, og i 1891 kjøpte British Museum samlingen. Dette var før Norge fikk sin første kulturminnelov. Det skjedde i 1905, og etter den tid har det både vært forbudt å grave i gravhauger uten tillatelse og å føre ut funn fra dem ut av landet.

Cocks' dagbøker fra Overhalla, som det er bevart avskrifter av med tilhørende skisser på British Museum, viser at han foretok utgravninger i Overhalla i årene 1884, 1886 og 1889. Vi skal her se hva han har å fortelle om arbeidet med den store gravhaugen der spennen ble funnet. En skisse fra dagboken viser at gravhaugen var en langhaug, hele 20 meter lang, 9 meter på det bredeste og 1,5 meter høy. Den hadde dermed en monumental størrelse.

UTGRAVNING AV HAUGEN MED SPENNEN

Cocks hadde et par medhjelpere fra stedet som assistenter på utgravningen. 23. september 1886 skriver han at de startet med at de nesten eksakt i sentrum av gravhaugen grov seg ned 55 inches, dvs. ca. 1,4 meter. Der støtte Svend, en av medhjelperne fra området, på en hvalbeinsplate med to utskårne hestehoder som han ved en feiltakelse delte i to med spaden. Arbeidet fikk dermed en nokså brutal start, og utgravningen kan nok minne om skattejakt. Platen lå i den sørvestre enden av graven, den som viste seg å være hodeenden. Rundt hvalbeinsplaten lå et filtlignende ullstoff. Barry Ager antok at platen lå under hodet til den gravlagte. Kanskje stoffet var lagt rundt platen for å få en mykere støtte til hodet, hvis den da ikke var lagt under kjeven for at den ikke skulle falle ned på brystet?

Cocks mente at skjelettet ikke var bevart, med unntak av en eneste jeksel. Senere viste det seg likevel at en liten del av hodeskallen var bevart, og trolig litt av håret. To ovale spenner fra 800-tallet med flere rader av glassperler lå ved spennene. Det var to lag av stoff også under spennene. Det kan tyde på at lagene stammet fra kvinnens selekjole og kjolen under denne, slik vikingtidens husfrue vanligvis gikk kledd. I graven var det også noen gjenstander av tre. Den største var oval – 20,3 cm lang og 13,35 cm bred. Treet var imidlertid i dårlig forfatning, og Cocks fant ikke ut hva det skulle forestille. I graven fantes også flere gjenstander av jern og en snelle til en håndtein. Cocks var uheldig og delte snellen med kniven før han så den. Han skriver at den var myk som den mykeste ost. Snellen var imidlertid laget av marleik, som blir dannet av kalkholdig leire rundt råtnende dyrerester. De kan ofte inneholde fossiler. Marleiker kan være runde som en snelle eller ha mer avlange former. Utgravningsmetodene til Cocks er røffe, men han hadde likevel en viss vitenskapelig tilnærming til arbeidet. Han skrev en forholdsvis detaljert dagbok, laget skisser og tok vare på over-

raskende mye av materialet han fant. I tillegg brukte han noen kjemiske metoder for å bevare en del av materialet.

Takket være at Cocks tok med seg så mye av materialet, også det han ikke skjønte hva var, ble den keltiske spennen funnen. Den var innhyllt i flere lag av tekstiler, organisk materiale og trolig også fjær. Det fantes også tre, og Barry Ager vil derfor undersøke om spennen kan ha ligget i en eske. Stoffene er både av tynnere og tykkere kvalitet. Analysene av gravmaterialet fortsetter nå på British Museum. Men den forgylte bronsespennen som har gjort den lange reisen fra De britiske øyer til Lilleberre, kanskje med et stopp på en handelsplass, blir nå å finne i en monter i de faste utstillingene på British Museum.

Takk til konservator Barry Ager ved British Museum for all hjelp.

Lesetips

Blindheim, C. 1976. A collection of Celtic (?) bronze objects found at Kaupang (Skiringssal), Vestfold, Norway. *Proceedings of the Seventh Viking Congress* 1973.

Dahl, K. 2010. *De døde taler. Gravskikk som kilde til dagligliv i yngre jernalder – Et arkeologisk eksempel fra Brennmoen i Overhalla-Grong, Nord-Trøndelag*. Masteroppgave i arkeologi. Trondheim: NTNU.

Farbregd, O. 1980. Perspektiv på Namdalens jernalder. Undersøkingar på Veiem, Sem, Værem og Bertnem. *Viking* bd. XLIII.

Pettersen, A.M.H. 2013. *Mellom De britiske øyer og Midt-Norge: En arkeologisk analyse av insulær kontakt og gjenstandsfunn fra vikingtidsgraver i Trøndelag*. Masteroppgave i arkeologi. Trondheim: NTNU.

Stalsberg, A. 1987. The implications of the women's finds for the understanding of the activities of the Scandinavians in Rus' during the Viking age. *K.A.N.* 5.

Forfattere

Birgitta Berglund er professor ved NTNU Vitenskapsmuseet, Seksjon for arkeologi og kulturhistorie.

Katrine Dahl jobber som arkeolog ved Telemark fylkeskommune.

«Jeg sa

Tre sammenklistrede mynter funnet med metalldetektor av Roy Skogvold i utkanten av Trondheim i november 2013. Den øverste mynten er en penning fra Magnus Lagabøte (1263–80) og den andre fra Eirik Magnusson (1281–99). Begge er svært skjelne. Foto Åger Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet

Av JON ANDERS RISVAAG

En viktig del av NTNU Vitenskapsmuseets virksomhet er å ta imot og behandle gjenstander som er innlevert av private finnere. Dette omfatter alt fra pilspisser og økser fra steinalderen, sverd, perler, spinnehjul og mynter fra bronsealder, vikingtid og middelalder. De fleste funnene kan framstå som nokså prosaiske, mens andre kan være ganske oppsiktsvekkende. Uavhengig av om det er stort eller smått, er alle er like viktige for oss. Jordbruks- og håndverksredskaper, mynter, sko og smykker forteller oss alle på sin måte om det fortidige samfunnet, og er alle en del av det puslespillet som utgjør arkeologisk forskning.

De fleste funn av gamle gjenstander berøres ikke av noen form for lovverk. Finner du en kniv fra andre verdenskrig, en utgått sko eller en mynt fra 1800-tallet, kan du beholde disse hvis du vil, så fremt det ikke finnes en kjent eier. Andre gjenstander – over en viss alder – kalles løse kulturminner og har et særegent lovvern. Disse er statens eiendom og skal leveres inn til et av de fem arkeologiske museene i Norge. Det er i lov om kulturminner, som regel forkortet til kulturminneloven, vi finner regelverket for løse kulturminner i paragrafene 12, 13 og 14. Bakgrunnen for lovgivningen er at disse gjenstandene betraktes som en særdeles

viktig del av vår historie som skal tas vare på for forskning og formidling – og bevaring for ettertiden..

Hvilke gjenstander dreier det seg om? I kulturminnelovens § 12 står det blant annet at:

- 1) Alle kulturminner eldre enn 1537 er automatisk fredet. Dette innebærer også området rundt (sikringssone) så langt dette er nødvendig for å verne kulturminnet.
- 2) Staten har eiendomsretten til mynter eldre enn 1650.
- 3) Samiske kulturminner er automatisk fredet dersom de er eldre enn 100 år.

§ 14 regulerer kulturminner under vann (sjø, elver, vatn og innsjøer). Her har staten eiendomsretten til mer enn 100 år gamle båter, skipsskrog, tilbehør, last og annet som har vært om bord eller deler av slike ting.

Men hvem skal varsles? I § 13 står det blant annet at «Finner av løse kulturminner plikter snarest mulig å melde funnet til vedkommende politimyndighet på stedet eller til vedkommende myndighet etter loven her». Dette betyr at du kan melde funnet til det lokale politiet, eventuelt lensmannen. Det litt kryptiske

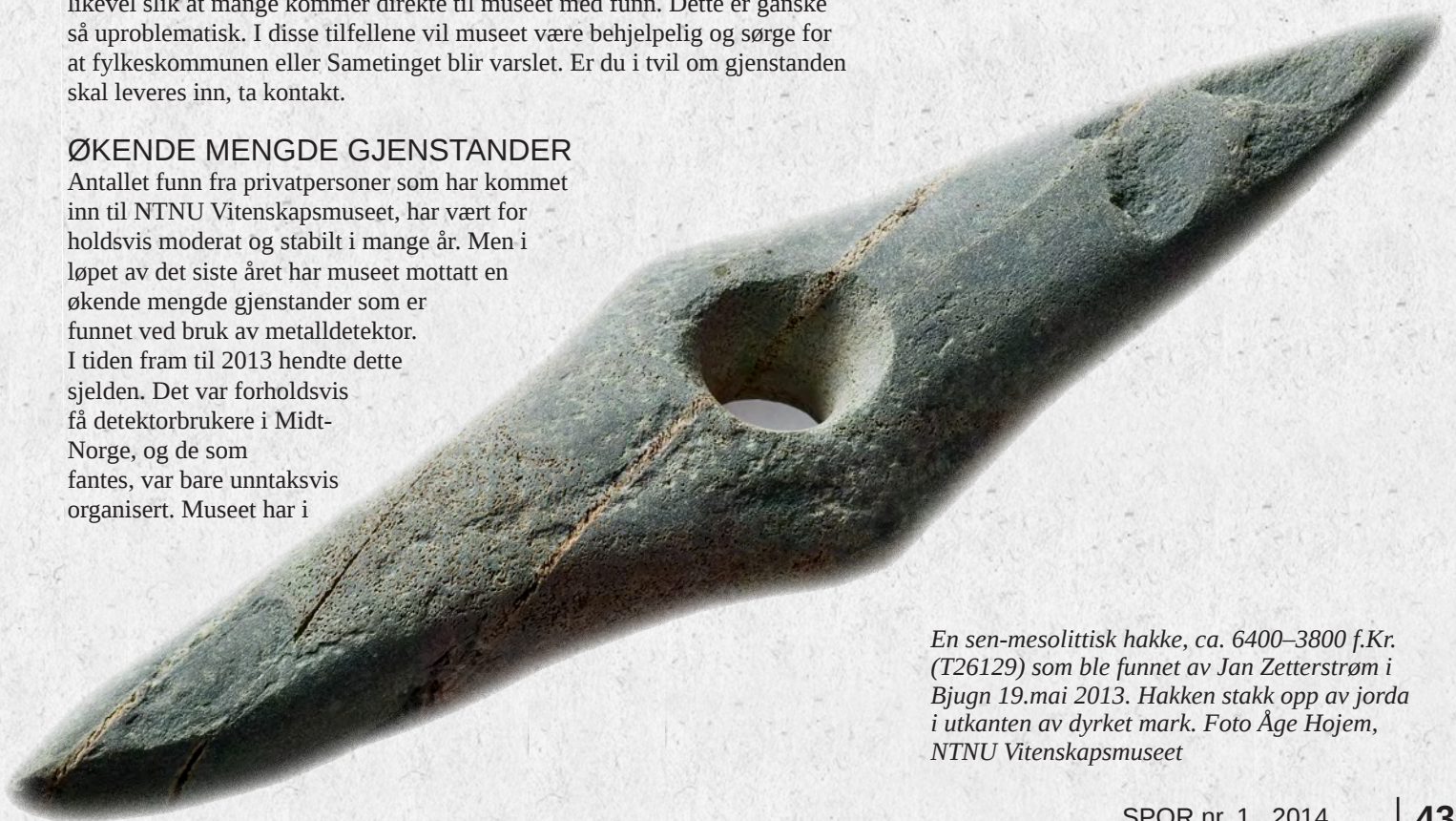
fant! Jeg fant!»» Askeladden

– om funn av gamle gjenstander
og innleveringsplikt

uttrykket «vedkommende myndighet etter loven her» betyr fylkeskommunen eller Sametinget. Fylkeskommunenes og Sametingets arkeologer har et særskilt ansvar for å registrere funn av løse kulturminner og vurdere om det skal settes inn tiltak, utgravning eller vern i det aktuelle området. Nå er det likevel slik at mange kommer direkte til museet med funn. Dette er ganske så uproblematisk. I disse tilfellene vil museet være behjelpelig og sørge for at fylkeskommunen eller Sametinget blir varslet. Er du i tvil om gjenstanden skal leveres inn, ta kontakt.

ØKENDE MENGDE GJENSTANDER

Antallet funn fra privatpersoner som har kommet inn til NTNU Vitenskapsmuseet, har vært forholdsvis moderat og stabilt i mange år. Men i løpet av det siste året har museet mottatt en økende mengde gjenstander som er funnet ved bruk av metalledetektor. I tiden fram til 2013 hendte dette sjelden. Det var forholdsvis få detektorbrukere i Midt-Norge, og de som fantes, var bare unntaksvis organisert. Museet har i

En sen-mesolittisk hakke, ca. 6400–3800 f.Kr. (T26129) som ble funnet av Jan Zetterstrøm i Bjugn 19.mai 2013. Hakken stakk opp av jorda i utkanten av dyrket mark. Foto Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet

begynnelsen av 1700-tallet, som ble funnet i Trondheim høsten 2013. Myntene ble levert tilbake til finneren etter å ha blitt undersøkt, men opplysningene om funnet var likevel et verdifullt bidrag til kunnskapen om pengeforholdene rundt år 1700.

Bruken av metalledetektor har tidvis vært svært omdiskutert blant arkeologer. Noen har ønsket en strengere lovregulering, mens andre har argumentert for en liberal lovgivning. NTNU Vitenskapsmuseets holdning er at detektorbruk er en lovlig aktivitet, og museet ønsker å opprettholde en aktiv dialog med miljøene. Vi ser gjerne at detektorbrukerne organiserer seg. Det gjør det lettere for oss å nå ut med informasjon både om lovverk og hvordan funn kan oppbevares forsvarlig fram til innlevering. I samarbeid med Sør-Trøndelag fylkeskommune er vi i ferd med å utarbeide et funnskjema og et informasjonsskriv om lovverk, innlevering og hva som skjer med gjenstandene som leveres inn. Dette skal etter planen finnes både på våre og på Sør-Trøndelag fylkeskommunes nettsider i løpet av våren 2014. Alle som leverer inn løse kulturmin-

Ti mynter fra 1600- og 1700-tallet funnet med metallsøker i Smidalen, Trondheim, i november 2013 av Michael Becidan. Myntene var ikke innleveringspliktige og finneren fikk dem tilbake etter at vi hadde undersøkt dem. Foto Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet

Fibula fra romertid (T26139) funnet med metallsøker av Roy Sørensen på Jakobsli 7. januar 2014.

Disse to øksene (T26157, T26158) ble funnet med metallsøker på Melhus 30. desember 2013 av Roy Sørensen. Foto Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet

mange år ønsket å komme i kontakt med de aktive metallsøkerne, men inntil nylig har dette vist seg vanskelig, nettopp fordi så få har vært organisert. Men nå har dette bildet endret seg radikalt. Detektorbrukerne er blitt flere og har begynt å organisere seg. Og, ikke minst, utstyret har blitt vesentlig mer presist. I 2011 og 2012 ble det bare innlevert henholdsvis to og fem funn, men etter sommeren 2013 og fram til mars 2014 opplevde NTNU Vitenskapsmuseet en sterk økning i innleveringer. Hele 28 funn ble innlevert i løpet av denne korte tiden. I tillegg fikk vi inn flere gjenstander som ikke var innleveringspliktige, og som ble gitt tilbake til finnerne etter at de var blitt undersøkt. Selv om vi ikke tar inn gjenstander som ikke er lovbeskyttet, får vi ofte viktige historiske tilleggsopplysninger på denne måten. Et eksempel på dette er ti mynter fra andre halvdel av 1600-tallet og

ner til museet, får tilsendt diplom og foto av gjenstanden. I tillegg kan Riksantikvaren, hvis funnet er av gull eller sølv, fastsette en finnerlønn som deles likt mellom finner og grunneier.

GJENSTANDENE KONSERVERES

Men hva skjer så med funnet etter at det har kommet til NTNU Vitenskapsmuseet? De fleste gjenstandene er av en slik art at de har behov for konservering. Mange av dem kan være svært nedbrutte, og ofte er det flere prosesser i gang i gjenstanden som aktivt bryter den ned. Ofte øker tempoet i nedbrytningen når en gjenstand tas opp av jorda og kommer i kontakt med luft. Særlig metallgjenstander som har ligget flere hundre år i jorda, er sårbare. Det første som skjer, er derfor at funnet blir overlevert til konserveringslaboratoriet, som treffer de tiltakene som er nødvendige for å rense og stabilisere gjenstanden. En konserveringsprosess kan i enkelte tilfeller ta flere måneder, av og til år, før gjenstanden er stabil. Når gjenstanden er ferdig renset eller konservert, blir den fotografert og registrert i museets gjenstandsbase, og blir via denne tilgjengelig for alle på nett (unimus.no). Etter dette blir den forsvarlig pakket og oppbevart i magasin med riktig klima for i størst mulig grad å stoppe videre nedbrytning.

I tillegg til at funnet blir registrert og tilgjengelig med foto på Internett, er det er fullt mulig å komme til NTNU Vitenskapsmuseet og se på gjenstanden i ettertid. Museet er en offentlig samling, og alle som ønsker det, kan be om å få se en hvilken som helst gjenstand som befinner seg der. Museet tar jevnlig imot forskere, studenter og andre som ønsker å studere våre gjenstander. Ofte kommer det finnere som ønsker å se på ting de selv har funnet, men også slektninger og etterkommere av finnere som gjerne vil se på det far eller bestemor har oppdaget. Så om du ønsker det, kan du ta kontakt med oss og fortelle hva du ønsker å se, så avtaler vi et tidspunkt.

Forfatter

Jon Anders Risvaag er numismatiker og førsteamanuensis ved NTNU Vitenskapsmuseet, Seksjon for arkeologi og kulturhistorie.

Dypdykk i fotoarkivet: Statussymbol

Av ELLEN GRAV ELLINGSEN

Denne gangen har vi funnet fram et helt nytt bilde til «Dypdykk i fotoarkivet». Det ble tatt av fotograf Åge Hojem og figurerte på årets julekort fra NTNU Vitenskapsmuseet. Den vakre ryggknappspennen (T6574) er en av flere gjenstander fra en kvinnegrav funnet på gården Melhus i Overhalla i Nord-Trøndelag. Den er en av de best bevarte draktspennene vi har i samlingene ved NTNU Vitenskapsmuseet. Navnet kommer fra det runde ornamentfeltet på ryggen av spennen. Det spesielle med den er det praktfulle håndverket med innlagte emaljer og brunfiolette granater. De «glødende» granatene på denne typen spenner har ført til en tolkning om at det glødende smykket som omtales i Trymskvida i den eldre Edda, og som var et attributt for gudinnen Frøya, har vært en ryggknappspenne.

Slike gjenstander er et nordisk fenomen. Deler av spennen fra Overhalla er dekorert med en type dyreornamentikk som er kjent fra Gotland, og arkeologen Sverre Marstrander setter derfor dette funnet i forbindelse med den rike Vendel-kulturen som er kjent fra Uppland i Sverige. Det er funnet flest slike ryggknappspenner nettopp på Gotland, men forskerne er likevel ikke enige om hvor de har blitt produsert. Det som imidlertid kan sies å være sikkert, er at spennen uten tvil er for stor og upraktisk til å ha fungert som noe annet enn statussymbol. Den er nemlig hele 24 cm lang.

Spennen er datert til slutten av 700-tallet. Fra samme gård har vi også et praktfullt relikvieskrin som sannsynligvis er plyndret fra et kloster i Irland og lagt i en grav i Overhalla rundt 800–900 e.Kr. Mye tyder altså på at høvdingene på Melhus i Overhalla i flere generasjoner hadde kontakter langt utover landegrensene.

På tusentallet gir den bysantinske prinsesse Anna Komnena en livlig skildring av møtet med frankiske barbarer – noe de var i øynene på de siviliserte bysantinerne: Hun skriver at de hadde et langt skjold, det var bredt ved toppen og løp ut i en spiss nederst. Det var utvendig glatt og skinnende med kobber som lyste.

Fantasifull

Av HARALD NISSEN

Under det første korstoget i 1096 var ikke fyrster og riddere utstyrt med heraldiske emblemer. Den bysantinske prinsessen Anna Komnena har gitt en livlig skildring av møtet med de frankiske barbarer – noe de var i øynene på de siviliserte bysantinerne. Hun skriver at i tillegg til rustning hadde de som forsvarsvåpen et skjold som ikke var rundt, men langt, meget bredt ved toppen og som løp ut i en spiss nederst. Det var uthulet innvendig, men utvendig glatt og skinnende (strålende) og det hadde skjoldbukkel, skinnende (lynende) av kobber (eller malm).

I det neste store korstoget (1147–49) ser det ut til at systemet med våpenmerker har blitt utviklet. Anthony Wagner skriver i *Heraldry in England* (1953) at så vel poetiske beskrivelser som segl bærer bud om at lanseflagget kom før skjoldmerket og var det opprinnelige merket for gjenkjenning. Men det ser også ut til at muslimene kan ha hatt en viss form for heraldikk. Det hevdes at ajubidene, som styrte Syria fra 1187 til 1250 og var etterkommere av Saladin (1137–93), som våpenmerke førte skrædelinger av gull, rødt, gull, svart osv., og med skjoldhode i sølv. Men hva mente man i middelalderen? Jo, at heraldikken var atskillig eldre. Det er resultatet av denne oppfatningen jeg kaller fantasifull heraldikk.

Snorre skriver i Magnus Berfætts saga at da kong Magnus falt under en kamp i Irland i år 1103, hadde han «rødt skjold og det var malt en løve i gull» (oc var scrifat a leo med gulli). Over skjorten hadde han en rød silketrøye. I den var en løve innsydd foran og bak med gul silke. Sønnen Øyvind hadde også rød silketrøye, på samme måte som kongen.

Det er selvfølgelig ingen norsk faghistoriker som mener at det er opprinnelsen til den norske løve. Heraldikeren Hallvard Trætteberg forklarer dette i en artikkel om Wijnbergen-våpenboken i *Heraldisk Tidsskrift* (1969): «Håkon Håkonsson («H. den gamle») var konge 1217–1263, overtok styret 1223 og ektet 1225 Skules datter. Håkons våpen kjenner vi

fra hans yngre storsegel som han fikk i gave fra Englands konge i 1236. Våpenet er en opprett løve, godt synlig i det smale skjoldtilhørende rytterbildet på reversen, og han kan vel ha ført løven helt fra 1217.

Etter skriftlige kilder ca. 1220 og ca. 1240 kan vi med sikkerhet anta at Håkons løve var gull på rød bunn. Kongesagaene, som foreligger i den eldre samling *Morkinskinna* nedskrevet ca. 1220, forteller at Snorre Sturlason, som var i Norge 1218 og 1237–39 og samlet tradisjoner til sitt store kongesagaverk, nedskrevet ca. 1240, sier det samme, og tilføyer at Magnus hadde rød kjortel med en løve innsydd foran og bak med gul silke. Det er god latin å ta dette for en opplagt anakronisme når våpenet henføres til kong Magnus i 1103. Men disse skriftsteder gir indirekte og klart nok bevis for at den regjerende norske konges våpen i 1220–30 årene var fiksert som gull løve på rødt, og at den forekom både på skjold og drakt. Håkon Håkonsson brukte også, som vi kan se av arkivene, rød og gul seglsnor ved sitt kongesegl (*Diplom* 12439, likeså Eirik Magnusson (1285–92), men Magnus Lagabøter har rød-og-gul-og grønn 1265).»

TROJANSKE VÅPENSKJOLD

Hovedkilden for vår artikkel er våpenboken *L'armorial Le Breton*, hvor vi blant annet finner våpnene for sønnene av den trojanske kong Priamos. Slik boken framstår i dag, er den innbundet på 1640-tallet av den daværende franske sjefherold Hector le Breton. Men pergamentarkene den består av, har vært gjennom minst to tidligere ombyttinger og innbindinger på 1400-tallet. Boken har en lang historie. Hovedsegmentet består av et sett regionale oversikter over franske adelsmenn. Dette arbeidet ble antagelig avsluttet 1293, noe som passer med den grafiske stilen. I denne boken mener man at heraldikken er atskillig eldre enn det andre korstoget. På side 6 finner vi blant annet våpnene for Tyskland (*Almaigne*), Navarra (*Roy de Navarre*), Skottland (*Roy de Ecosse*), Aragon (*Roy d'Aragon*), Ungarn (*Roy de Hongrie*), Danmark (*Roy de Danemarche*) og Norge (*Roy de Norvegue*).

heraldikk

JESU VÅPENSKJOLD

Men denne siden begynner med Jesus (Ihesus). Beskrivelsen av våpenet er «i blått et sølvkors (krusifiks) med tornekrans, ledsaget av lidelsesinstrumentene i samme farge, dexter (heraldisk høyre, det vil si til høyre for den som bærer skjoldet) en stige og en rørstav forsynt med en svamp, og sinister (heraldisk venstre) en søyle, en tang, tre nagler, et brekkjern, en lærpisk og en hammer». Man mente nok det var klart at en så kjent person som Jesus må ha ført våpen.

Vi gjør et sidesprang til Schønings Våpenbok. *Gamle Norske Adel. Efter et gammelt Manuskript Assessor Ifver Hirtzholm tilhørende.* Det er et manuskript fra 1700-tallet som befinner seg på Universitetsbiblioteket i Trondheim, Gunnerusbiblioteket, utgitt i 2013 som faksimile av Terje Bratberg og undertegnede. Våpen nr. 3 er våpen for Hr. Alff Haraldsens faders Mödrene. Vi har beskrevet våpenet som følger: «I sølv et villmannshode med hår og skjegg i en krans av røde roser og grønt løv. Hjelmtegn: To vesselhorn, 1. delt av svart og sølv, 2. delt av sølv og svart. Mannen hadde tornekrans.» Dette er altså en framstilling av Jesus, og dette er ikke et fantasivåpen. Her er det en person i norsk middelalder som har brukt Jesus som motiv i sitt våpen. Vi går tilbake til

Shakespeares våpenskjold er både fargerikt og komplisert.

Beskrivelsen av Jesus våpenskjold er i blått et sølvkors (krusifiks) med tornekrans, ledsaget av lidelsesinstrumentene i samme farge, dexter (heraldisk høyre, det vil si til høyre for den som bærer skjoldet) en stige en rørstav forsynt med en svamp, og sinister (heraldisk venstre) en søyle, en tang, tre nagler, et brekkjern, en lærpisk og en hammer.

våpenboken L'armorial Le Breton og fantasivåpnene. På side 8 finner vi en rekke av disse, blant annet Paiens (hedninger). Nr. 37 er Hector de Troyes, preux païen (tapper hedning). Våpenet er «i rødt en løve sittende på en trone, holdende et sverd med spissen ned, det hele i gull». Hektor er en gresk-trojansk sagnhelt, Trojas ypperste stridsmann, kong Priamos' heltmodige sønn og den eneste som jevnbyrdig kan ta kampen opp mot de angripende greske høvdingene. Særlig skildrer «Iliaden» hans siste kamp mot Patroklos, som han feller, og mot Akilles (den vrede Akhilleus), som til sist beseirer ham.

Nummer 38 er Ale Julius Cesar Jules César, preux praïen (tapper hedning). Hans våpen er «i gull en tohodet ørn, med nebb, føtter og kroner i gull». Vi ser altså at Gaius Julius Cæsar (100–44 f.Kr.) har blitt utstyrt med den tyske dobbeltørnen.

Nummer 39 er Alexandre le Grant. Le roi Alexandre de Macédoine, preux païen (tapper hedning). Han fører «i gull en rød løve som holder en hellebard i samme farge». Hellebarden ble oppfunnet av sveitserne i løpet av middelalderen og ble et effektivt våpen – både i forsvar og angrep. Alexander den store (356–323 f. Kr.) var sønn av kong Filip av Makedonia og kongsdatteren Olympia. Alexander ble oppdratt av sin tids mest lærde mann, filosofen Aristoteles, og hadde under hans ledelse tilegnet seg den greske dannelsen.

Våpen nummer 40 er våpen for Josué, preux juif (tapper jøde). Hans våpen er «i sølv to svarte ravner». Josva (4 Mos. 13, 16) hadde tjent Moses fra sin ungdom og ble hans etterfølger. Hvorfor han fører to ravner i sitt våpen, har jeg ikke noen god forklaring på. Det er mulig de symboliserer de to speiderne som Josva sendte til Jeriko for å spionere. I Snorres kongesagaer leser vi (i Ynglingesaga) at Odin hadde to ravner som han hadde lært å tale. De fløy vidt utover landene og sa ham mange tidender.

I et manuskript fra 1700-tallet finner vi et våpen for Hr. Alff Haraldsens faders Mödrene. Våpenet er beskrevet som følger: I sølv et villmannshode med hår og skjegg i en krans av røde roser og grønt løv. Hjelmtegn: To vesselhorn, 1. delt av svart og sølv, 2. delt av sølv og svart. Mannen hadde tornekrans. Dette er altså en framstilling av Jesus, og dette er ikke et fantasivåpen.

KONG DAVIS VÅPENSKJOLD

Våpen nr. 41 er våpen for Bibelens kong David, Juif. Le Roi David, preux juif (kong David, tapper jøde). Våpenet er «i blått en gullharpe». Man forbinder harpe med David, siden han spilte på dette instrumentet for kong Saul. Som det står i Første Samuelsbok 16, 23.: «Når ånden fra Gud kom over Saul, tok David harpen og spilte på den. Da fikk Saul lindring. Det ble bedre for ham, og den onde ånden vek fra ham.»

Våpen nr. 42 er våpen for Judas Maccabeus. Juif. Våpenet er i sølv en grønn djevel (eller drage med fire ben). Her står det videre: Judas Maccabeus, tapper jøde. Motivet er vanligvis en drage, ikke en djevel. Judas Makkabeeren («hammer») var sønn av presten Mattatias og – etter hans død (166 f.Kr.)

Israels fører mot syrerne. Han slo flere syriske hærførere, erobret Jerusalem med unntak av Syrerborgen og gjenopprettet gudstjenesten (til minne om tempelinnvielsesfesten). Judas Makkabeeren finner man ikke i en vanlig norsk bibel. Man må gå til en gammel utgave som inneholder de apokryfe skrifter. Her finner vi 1. og 2. Makkabeerbok. Videre finner jeg de apokryfe skrifter i en ny økumenisk og innholdsrik fransk bibel.

Judas Makkabeeren finner vi i 1 Makk. 3–9, 22 og 2 Makk. 8–15.

Våpen nr. 43 er Roy Artus. Crestien. Le roi Arthur, preux chrétien (kong Arthur, taper kristen). Våpenet er i blått tre gullkroner, stolpevis stillet. Arthur (Artus) er en britannisk sagnkonge, kjent fra sagnene om kong Arthur og ridderne av det runde bord. Den historiske Arthur var en walisisk hærfører som kjempet mot sakserne i det 6. århundre, omtalt av Nennius i «Historia Brittonum» ca. 800. Sagnene om ridderne av det runde bord ble middelalderens kjæreste lesning. Til Norden kom de i det 13. århundre.

Våpen nr. 44 er våpen for Charles le Grant. Crestien. L'empereur Charlemagne, preux chrétien (tapper kristen). Våpenet er et kløvet våpen hvor første felt er blått strødd med liljer, og andre felt er gull med svart dobbeltørn (ørn med to hoder). Karl den store (ca. 747–814) var frankernes konge fra 768 og romersk keiser fra 800.

FLERE FANTASIVÅPEN?

Finnes det andre fantasivåpen, og hva for eksempel med Adam? I Shakespeares Hamlet har vi et morsomt ordspill om Adam. Man må være klar over at på engelsk betyr «arms» (i flertall) både armer og våpenskjold. Vi er kommet til 5. akt, scene I – En kirkegård. Enter two Clowns with spades 8c. I min norske utgave av Hamlet er Clowns oversatt med gravere som graver grav for Ofelia, som har druknet seg. De diskuterer om det er riktig at Ofelia, som har begått selvmord, skal begraves i kristen jord.

Så kommer det: 2. Clo. *Will you ha' the truth on't? If this had not been a gentlewoman she should have been buried out of Christian burial.* 1. Clo. *Why, there thou say'st: and the more pity that great folk should have countenance in this world to drown or hang themselves more than their even Christian.* – *Come, my spade. There is no ancient gentlemen but gardeners, ditchers and grave-makers: they hold up Adam's profession.* 2. Clo. *Was he a gentleman?* 1. Clo. *He was the first that ever bore arms.* 2. Clo. *Why, he had none.* 1. Clo. *What, art a heathen? How dost thou understand the Scripture? The Scripture says, Adam digged: Could he dig without arms?*

Forfatter

Harald Nissen er tidligere førstebibliotekar ved NTNU Universitetsbiblioteket og har i en årrekke arbeidet med heraldikk.

Glimt fra Snorre Sturlassons kongesagaer

Kong Håkon var en god kristen da han kom til Norge. Men hele landet var hedensk, og det var mye bloting og mange stormenn, og han trengte vel til hjelp og vennskap hos folket, og derfor valgte han å la det være hemmelig med kristendommen, men holdt da søndager og fredagsfaste. Han gjorde det til lov at julen skulle ta til samme tid som hos kristne folk, hver mann skulle holde øl av ett mål malt, eller også legge bøter, og helg skulle holdes så lenge ølet varte. [...] Kong Håkon var lange tider i Trondheimen.

I Håkon den godes saga finner vi en underlig historie. Der forteller Snorre om Øystein Opplandskonge, som noen

Håkon den gode taler på tinget til trønderne.
Illustrasjon Christian Krohg

kalte «den mektige» og noen «den vonde». Han herjet i Trondheimen og la under seg Øynafylket og Sparbyggjafylket. Han satte sønnen sin over dem som konge, men trønderne drepte ham. Kong Øystein kom for andre gang på hærferd til Trondheimen og herjet vidt og bredt og la land under seg. Så spurte han trønderne hvem de helst ville ha til konge, trellen hans, som het Tore Fakse, eller en hund, som het Saur. De valgte hunden, for da tenkte de at de fikk rå seg meste selv. De lot seide tre manns vett inn i hunden, og så gjødde han to ord og talt det tredje. Han fikk halsband og lenke av gull og sølv, og når det var sølete bar hirdmennene ham på akslene; de satte opp høysete for ham, og Saur satt på haug som andre konger. Han bodde på Inderøya og hadde gård der det heter Saurshaug (Sakshaug). De sier at han fikk sin død på den måten at det kom varger i buskapen hans, og hirdmennene ertet ham opp til å verge feet. Da han for ned av haugen og dit vargene var, de rev ham i filler med en gang. Kong Øystein gjorde også mange andre underlige ting hos trønderne.

Gjenfortalt etter Snorre Sturlassons kongesagaer, oversatt av Anne Holtmark og Didrik Arup Seip, Gyldendal norsk forlag, 1975.

Red.

KORT OM FORTID

ved ASTRID KÄHLER

Vikinger, liv og legende

Skip og gjenstander fra vikingtiden har igjen lagt ut på langferd, over åpent hav, fra land til land. Denne gang utelukkende med fredelige hensikter, som del av et ønske om å skape forståelse rundt menneskers identitet i en fortid med sterke interkulturelle nettverk som muliggjorde utveksling av varer, teknologi og ideer. En utveksling som var med på å forme utviklingen av samfunn og derfor er basis for det livet vi lever i dag. Vandreutstillingen *Vikinger* har tidligere (i 2013) hatt stor suksess på Nationalmuseet i Danmark og kan oppleves i det nye Sainsbury Gallery ved British Museum fram til 22. juni 2014. Siste tokt går til Museum für Vor- und Frühgeschichte i Berlin, hvor den kan besøkes fra september 2014 til januar 2015.

Interaksjonen som ble beskrevet innledningsvis, gikk som kjent ikke alltid fredelig for seg. Noen av våre forfedre var mer tørste på gull, blod og eventyr enn nære, gode relasjoner, og tok grå-

Installering av Roskilde 6 ved British Museum © Paul Raftery

dig for seg av rettene i nord, sør, øst og vest. Det er derfor ikke så urimelig at vandreutstillingen har det lengste krigsskipet som noensinne er funnet fra vikingtiden – det 37 meter lange, nylig restaurerte Roskilde 6 – som sentralt og iøynefallende utstillingsobjekt.

Til tross for at det i noen år har vært en tendens blant arkeologer og historikere til å ville framheve vikingenes mer sympatiske sider, fokuseres det i utstillingen sterkt på det som vi i Norden på samme tid har vært både stolte av og skamfulle over, nemlig den ville råskapen, eventyrlysten og overmotet. Men også andre sider ved vikingene – så som håndverk, teknologi, tro, ritualer og handel – har naturlig nok fått sin plass. En del av gjenstandene i utstillingen ble i sin tid framstilt av vikingene selv. Andre ble ervervet ved vennskap eller sverd, før de i krig eller fred ble gitt vekk, byttet bort, gjemt, nedlagt, mistet eller røvet. Alle har de det til felles at de, lykkeligvis for ettertiden, i nyere tid har blitt gjenfunnet. Dette har ofte skjedd

langt borte fra deres opprinnelsessted og med en reiserute bak seg som vi aldri vil få full oversikt over.

Vikingenes virke i et område som strakk seg fra Det kaspiske hav til det nordlige Atlanterhavet, og fra Polarsirkelen til Middelhavet, reflekteres gjennom funnene som presenteres. Noen av disse – som den nydelige gullskatten fra Hiddensee, er kanskje mindre berømte, mens de vilt utseende berserkene i *The Lewis Chessmen* er for mange gode, gamle kjenninger. Et nytt, spennende bekjentskap for de fleste er valkyrien fra Hårby, funnet for snaut et år siden (se beskrivelse annet sted i spalten). Andre fascinerende innslag er massegraven i Weymouth i Dorset, det fantastiske og relativt nye depotfunnet fra Vale of York, og gjenstander fra de eldre, men ikke mindre flotte depotfunnene fra Cuerdal i Lancaster, Gnezdovo i Russland og andre steder.

Vikingenes dåd og udåd er satt i en kontekst som kan bevisstgjøre de besøkende på egen identitet og hvor vi kommer fra. Utstillingen peker på en rik, felles historie. Den kan forhåpentligvis være instrumentell i å bringe oss nærmere en forståelse av at vi sammen må og kan skape en best mulig framtid.

Det er ikke størrelsen det kommer an på

Et av de mange spennende (og blant de nyeste) funnene som nå er på vei til British Museum, er en helt unik 3,4 cm høy, naturalistisk og svært myndig utseende dame. Omtrent like stor som en tommeltott rager hun ikke fysisk sett i det arkeologiske landskapet, men som i mange andre sammenhenger er det ikke størrelsen det kommer an på. Det den lille damen

mangler i centimeter, tar hun igjen for med sin blotte eksistens, da hun med sin tredimensjonalitet er enestående i sitt slag. Figuren er dessuten svært forseggjort og har stor detaljrikdom. Ansikts-trekkene er markerte, og hun framstår i full krigsmundur. Den høyre hånden er løftet og holder et tveegget

sverd, og i venstre hånd bærer hun et skjold med en utsøkt, liten skjoldbule. Detaljene i den staselige, lange kjolen hun er ikledd, er ikke mindre utsøkte, og framheves av inngraverte mønstre og innlegninger i niello (svovelpasta). Undersiden av den lange hestehalen hennes er formet som et hull og kan tyde på at figuren i sine glansdager ble båret som amulett eller hengesmykke. Den øvre delen er i forgylt, massivt sølv, mens den nedre delen, i overgangen til der ben og føtter en gang har vært, er hul. Damen har opprinnelig vært del av en større gjenstand som bevisst ble opphakkert for å komme i smeltedigelen sammen med annet skrapesølv hun ble funnet sammen med. Heldigvis for oss kom hun av en eller annen grunn aldri så langt. Den stolte damen havnet i stedet på møddingen, hvor hun ble liggende til en desemberdag i 2012, da metalldektoren indikerte funn. Fra et stykke frossen jord tittet hennes bestemte, lille ansikt fram – og satte antagelig ild til en småhørende amatørarkeologs hjerte.

Det finnes fra før få avbildninger av væpnede kvinner fra vikingtiden. Unntak er veggtepper fra Oseberg-funnet og en stadig voksende gruppe av brosjer i todimensjonalt relieff fra det åttende århundre, antatte valkyrie-avbildninger, på Sjælland. Damen fra Hårby på Fyn har mye til felles med de beskrevne relieffene, og utseendet hennes stemmer med beskrivelser av valkyrier fra sagaene og 700-talls billedsteiner fra Sverige. Valkyriene var halvgudinner, kvinnelige dødsvetter. Odin sendte dem ut til alle slag der de valgte ut krigerne som skulle falle på marken, og som fikk en plass i Valhall. Her ble de foret med mjød fra geita Heidrun og kjøtt fra grisen Særimne, som gjennom daglig gjenfødelse kunne by på seg selv kveld etter kveld. Disse krigerne skal slåss på gudenes side mot jotner og kaoskrefter i det kommende, apokalyptiske Ragnarok.

Hårby er fra før et ikke ukjent sted på det arkeologiske kartet. Gjennom årene er det gjort mange funn etter stor fortidig håndverksaktivitet. Blant disse finner man flotte vikingtids- og jernaldersmykker som – på samme måte som vår venninne valkyrien – hadde utspilt sin rolle og egentlig var på vei til smelting, for så å skulle gjenoppstå til nye glansdager. Valkyrien fra Hårby tillater med sin romlighet at vi kan studere henne fra alle sider. I kombinasjon med hennes detaljrikdom gir dette oss ny kunnskap om for eksempel vikingtidens kles- og hårmoter. På jomfruturen for sitt nye liv som utstillingsobjekt og sendebud fra tidligere tider vil hun komplettere og bidra til formidlingen av den spennende og stadig skiftende historien om vikingtid i krig og fred.

De gjemte og glemte Hiddensee-smykkene

Den omreisende vikingutstillingen inneholder mange spennende glimt fra fortiden. Blant disse er også praktfulle depotfunn som vitner om et til dels svært sofistikert samfunn påvirket og inspirert av et mangfold av religioner og kulturer. Et

av de eldre, mindre kjente og litt mystiske innslag av denne art er gullskatten som på slutten av 1800-tallet ble funnet på øya Hiddensee vest for Rügen (se kart). Dette er en større øy sør i Østersjøen, nær grensen til dagens Polen. Skatten, som i dag består av 16 deler – en halsring, ti korsformede anheng, en skivefibel og fire mellomledd – er laget med så avanserte filigran- og granuleringsteknikker at selv moderne gullsmeder knapt kan gjenskape noe lignende.

Stilstudier indikerer at smykkene, som inneholder elementer av dyreornamentikk, nordisk mytologi, gresk-bysantinske innslag og kristne symboler, ble framstilt rundt år 970 i Danmark. I en

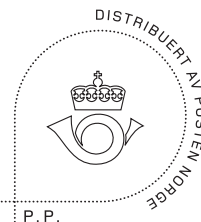
territorial brytningstid med taktiske allianser på tvers av hav- og landegrenser. I denne blandingen av kulturell smelting og politisk heksegryte var det smykkene en gang ble skapt og deretter forsvant. Hvordan de havnet på Hiddensee, vites ikke sikkert. De fleste heller til den oppfatning at de ble laget på bestilling av den første riktige kongen av Danmark, Harald Blåtann. I hans eie ble de kanskje mistet eller gjemt i området da han flyktet til Jomsborg (ifølge flere sagaer i sin tid etablert av ham selv), etter kamp mot sin egen sønn Erik Tjagesønn i området utenfor Bornholm. Andre antyder at smykkene på et tidspunkt ad omveier kom vår egen Olav Tryggvason i hende – gjennom hans giftermål med Harald Blåtanns datter Tyra – og at de forsvant i slaget ved Svolder, som ifølge enkelte kilder kan ha funnet sted i dette området. Alt dette er spekulasjoner basert på både usikre og motstridende kilder, men de gir rom for disse og andre spennende tolkninger.

Gjenstandene kom ikke for dagen som et typisk depotfunn, men ble gjennom flere år enkeltvis eller i mindre porsjoner plukket opp som vrakgods på stranden eller funnet i fiskernes fangstredskaper. I Tyskland regnes vrakgods som finnerens eiendom, mens depotfunn tilhører grunneieren. Dette medvirket sannsynligvis til at mange gjenstander aldri ble innrapportert og gjenforent med sin eier, og dermed gikk de med tiden tapt. Denne teorien styrkes av at de fire eksisterende leddene, formodentlig avstandsstykker mellom korsanhengene, ikke helt passer inn i «landskapet». Det er derfor god grunn til å tro at gullskatten som i dag består av gjenstander på til sammen nesten 600 gram, opprinnelig kan ha hatt et mye større omfang.

Retur:
Museumsforlaget, Trenerys gate 9
7042 Trondheim

B

NORGE

NTNU
Vitenskapsmuseet

Ny utstilling åpnes 15. mai

STORMAKTSPILL – TRONDHEIM 1814

Det politiske spillet om Norge i 1814 står i fokus i NTNU Vitenskapsmuseets nye utstilling. Utstillinga viser hvilke konsekvenser dette stormaktspillet hadde for folk flest, for dannelsen av den norske grunnloven og hvilke ettervirkninger disse hendelsene hadde helt frem til vår egen tid. Utstillinga bygger på boka *Trondheim 1814* som gis ut av Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab (DKNVS) og den inneholder originalgjenstander og dokumenter både fra Vitenskapsmuseets samlinger og fra Gunnerusbiblioteket.

Til venstre: Lansenérhodeplagg, en såkalt tsapka som ble brukt i Trondhjems kongelige Borgergarde i tiårsperioden 1835–1845, da det ble avløst av en pigghjelm.

Smykket til høyre ble gitt til Stiftsamtmann grev Fredrik Christopher Trampes hustru av kronprins Carl Johan da han og hans sønn Oscar var i Trondheim i 1815.

Foto Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet.

www.ntnu.no/vitenskapsmuseet

Museumsforlaget – nytt forlag med lang erfaring

Museumsforlaget er et nytt norsk nisjeforlag som utgir bøker om kulturarv. Vi satser på historie, arkeologi og andre fag som forteller om fortid og nåtid for framtida. Våre utgivelser har høy faglig kvalitet og forlaget er godkjent som publiseringskanal for vitenskapelig publisering. Vi tar imot manus og bokideer for vurdering.

Abonnement på SPOR

Et årsabonnement (2 nummer) koster kr 130. Enkelthefter koster kr 75.

Mer informasjon finner du på www.museumsforlaget.no

Museumsforlaget | Nedre Elvehavn, Trenerys gate 9, 7042 Trondheim
Telefon 47 47 87 47 | post@museumsforlaget.no | www.museumsforlaget.no